

Interjúalany: dr. Gottlieb János
Születési helye és ideje: Nagybánya, 1929
Az interjú helye: Iași (Jászvásár)
Az interjú ideje: 2006. október
Az interjút készítette: Major Emőke
Átírta: Major Emőke

K: Kérdés, Major Emőke
V: Válasz, Gottlieb János

I. kazetta, A oldal

V: Igen. Hát édesapám és édesanyám is mindkettő szigetiek. Máramarosszigetiek.

K: Haszidok?

V: Nem voltak haszidok, de máramarosszigetiek. És..... amit utólag tudtam meg, édesapám ugye kohen származású, tehát aránylag vallásos zsidó családból származik, de ő nem volt vallásos. Az egy más... Én se vagyok. De nem ez a lényeg.

K: De kohen milyen értelemben? A Cohen családból...?

V: A lévic és a kohen. A kohen az egy olyan rabin család, hogy úgy mondjam.

K: Mert volt egy Cohen nevezetű család is Szigeten.

V: Az más. Az egészen más. Ez egészen más. Majd meg fogja érteni a dolgot.

K: Láttam Szigeten a temetőben valami jeleket, ami különbözött a koheneknek és a

V: Igen.. igen... pontosan, vannak. Tehát az egyik a nép.. a nagynép és a másik a rabincsalád. Namost, az édesapámnak az apja... tehát Gottlieb szintén, az tulajdonképpen Ausztriából került Szigetre. Hát akkor még az osztrák-magyar K.u.K. volt, abban az időben, és onnan került Szigetre.

K: Milyen... Hányas években?

V: Hát az édesapám 1897-ben született.

K: És ő már Szigeten született?

V: Ő Szigeten született, Szigeten maradt. Ő csak későn jött Nagybányára. 1926 vagy '27-ben került Nagybányára, addig szigeti lakos volt. Az ő apjának, akit ő nem ismert, mert nagyon korán halt meg, fiatal korában halt meg, volt egy bátyja, aki a K.u.K.-ban ezredes volt. Mint zsidó, ami nagy szó volt.

K: Tehát az ön nagyapjának a testvére.

V: Az én nagyapámnak a testvére. De ezeket mind nem ismertem személyesen, csak az apámat. De tudok róluk.

K: És a neveiket?

V: A Gottlieb ... a Gottlieb nagybátyját azt tudom, az a Gottlieb Lajos volt, az ezredes. Az annyira magyarnak tartotta magát, és annyira K.u.K.-nak tartotta magát, hogy amikor 1919-ben a Kun Béla forradalom alkalmával letépték a hogy mondják ezt?....

K: ... rangjelzését?

V: ... a rangját, hazament, és meghalt szívszélhűdésbe. Annyira...

K: Ő hol lakott? Melyik....?

V: nem tudom. Magyarországon. Magyarországon. Namostan... édesapám... árva maradt, és a nagymama az... arról később beszélek... még egyszer megházasodott, volt két... egy nagybátyám és egy nagynéném, akik 10-12 évvel fiatalabbak voltak, mint édesapám. Namost, édesapám befejezte a középiskolát, és elkerült Budapestre. Egy évig volt ott diák a Politechnikán, a

Műegyetemen. Kitört a háború, bekerült a ... a háborúba, alhadnagy, utána hadnagy volt, volt négy kitüntetése. Ez megmondom miért fontos: nagyon magyarnak tartotta magát. És volt négy kitüntetése, és háború után.. igen, visszakerült, egy kicsit elbújt, mikor a Kun Béla leesett, mert ő baloldali volt. Na. Elég hamar nem lett baloldali, szóval nem lett szélső baloldali. Meggyőződött róla, de ez későbbi években történt meg. Ezt azért mondtam mostan, mert együtt voltam vele lágerben. Ő lelkileg ment tönkre. Mert azok után, hogy milyen magyar volt, hogy milyen kitüntetésekot kapott a magyar hadseregtől, a K.u.K. hadseregtől, hogy azok után őt elvigyék lágerbe, ez túl sok volt neki. Tehát ő főleg lelkileg ment ... lelkileg ment hamar tönkre. Ezért mondtam ezt az egész esetet. Tehát ez volt apám részéről.

K: És ő hány évet..... Ő a .. háború teljes.....

V: Hát ő lágerben halt meg.

K: Az első háborúban.

V: Azt végigcsinálta. Végigcsinálta az első világháborút.

K: Milyen frontokon volt?

V: Az olasz fronton és az orosz fronton is. Mind a kettőn. Na. Áááá.... Mondom, ezért megszakította a .. hogy mondjam, a tanulmányait, utána már.. háború után nem folytatta, visszakerült Szigetre, és akkor szerelmes lett édesanyámba, és akkor megházasodott. És együtt kerültek el Nagybányára, mert más kilátások, munkakilátások voltak. Ő lett a híres Főnix gyár, kénsavgyár, főleg kénsavgyár volt, egyik magas tisztviselője. Nem ... nem direktor, tisztviselő volt, aki egészen a háborúig, amíg deportálták ottan dolgozott végig.

K: És Szigeten mivel foglalkozott?

V: Szintén állásba volt, nem tudom pontosan milyen állásba volt. Tehát én már Nagybányán születtem.

K: És az ő édesapja mivel foglalkozott?

V: Azt se tudom. Hát ő pár hónapos volt, mikor meghalt az édesapja. Úgyhogy ő se tudott túl sokat róla.

K: És a nevét?

V: Valahova fel van talán írva, de nem tudom kívülről. De sose beszéltünk róla, mindig csak a Gottlieb nagybácsiról beszéltünk. Tehát mind a kettő az osztrák részről jött Magyarországra, illetve Máramarosba. Tehát ez volt az édesapám részéről. Még valami, ami fontos: édesapám egy nagyon tanulékony, és szeretett tanulni, és olvasni egyfolytában. tehát egy autodidakta volt. És angyon sok mindent tudott. Angol nyelvet megtanulta nagyon jól, megtanulta a minéralógiát, mert Nagybányán ugye csinált egy szép gyűjteményt, ásványgyűjteményt is, ottan ... sőt, kettőt csinált, magának egyet, és a Főnix tulajdonosoknak is ő csinálta mega gyűjteményét. De tudományosan, mert volt írva, minden, hogy mi az, és hol találták, és mikor találták, és így tovább. Tehát ő egy autodidakta volt. És sok mindent őtőle vettem át. Én is szeretek tanulni, most is.

K: Ő is gyűjtötte ezeket az ásványokat?

V: Ő is gyűjtötte, hát egy pár darab még megvan itten nekem, csak azért, hogy emlékezzek rá. De nem túl sok. Ez az édesapám részéről. Namost az é..... a....

K: Még egy kicsit az édesapja édesanyjáról. Őt hogy hívták?

V: Még egyszer. Azt mondtam, ez a nagypapa részéről, ugye.

K: Igen.

V: Őt úgy hívták, hogy Klein Szerén. Tehát Klein a neve. Szerén a hogymondják.... keresztnéve. A zsidóknál nincs keresztnév, de a második név. Egy aránylag jó családból származott, én két testvérét ismertem Szigeten, az egyik ... hát az szerencsétlen módon elzüllött, mert ő színész akart lenni, és a család nem hagyta. És akkor kicsit ugye.... A másik viszont ügyvéd volt Szigeten, híres

ügyvéd volt, a Klein Artúr. Tehát jó családból származtak, ismertem a Klein Artúrt is, és a másik testvérét is. A Klein Artúrnak nem volt gyereke, a másiknak volt egy fia, aki visszakerült... aki Kolozsvárra talákoztam vele a háború után, és azt is el kell majd mesélnem, hogy mi történt vele. Ő idősebb mint én, ő munkaszolgálatban volt. És kikor jöttek a szovjet csapatok, akkor sikerült elbújjon, és megvárta őket. ... ilyen karokkal, nyitott karokkal, és akkor elfogták, és elvitték Szibé... Oroszországba dolgozni. Úgyhogy őt nem tudtam soha meggyőzni, hogy milyen jó a szovjet rendszer. Visszajött, Kolozsváron talákoztam vele jópár év múlva, én már diák voltam akkor, és őneki az volt az álma, hogy elmenjen. És el is ment. Végül Bogotán, Kolumbiában lakott, addig amíg meghalt. Tehát ő sincsen már az életben. Klein Istvánnak hívták. Klein mint a nagymama, Klein István. A Klein nagymama volt az én szeretett nagymamám. Édesapám elhozta őket Nagybányára... egy isteni teremtés volt. A második férje az Sándor néven ismeretes, tulajdonképpen Stern volt eredetileg. Megváltoztatta a nevét... akinek volt még egy testvére Budapesten, akit sose ismertem meg, aki szintén Stern volt, de Csillag lett belőle. Csodálatos módon. A Sándor... a nagymama második férjétől, akit szintén angyon szerettem, volt két gyereke, a Sándor Pál, és a Sándor Erzsébet, Böske, a Sándor Böske.

K: És a nagymam második férjét hogy hívták?

V: Sándor Arnold. Ezt tudom, hát ismertem jól őket. Amikor engem deportáltak, tulajdonképpen akkor én voltam ... az édesanyám meghalt azelőtt... tehát én, az apám, a Sándor Arnold, és a nagymama. Mi négyen mentünk Auschwitzig együtt. Utána őket sose láttam már, azután. A nagymamát és a nagypapát. Tehát ez volt a...

K: És így milyenek voltak a nagyszülők?

V: Hát... az ember csodálatosan néz utána, hogy egészen más mint amit ők elgondoltak. A nagymama egy nagyon vallásos zsidó volt.

K: Volt parókája?

V: Nem. nem ennyire. Nem. de nagyon vallásos volt, mindig csak kósert evett, és így tovább. A nagypapa nem, ő szerette a szalonnát, és így tovább. És akkor azt mindig az ablak között kellett tartsa, a aszalonnát, nem volt szabad bevigye a lakásba.

K: Szigeten nagyon vallásosak.

V: Hát egyesek igen. Hát... ugye...

K: És a nagymama ott született Szigeten?

V: Úgy tudom, hogy igen. Egész pontosan azt hiszem, hogy Sziget mellett, már Szigethez tartozik, volt egy faluszerűség, Szigetkamarának hívják. Szigetkamara. Tehát ottan van nagyjából.

K: A következő falu.

V: Ottan van nagyjából. Sose tudtam meg, hol van Szigetkamara. Tehát ez van a nagymama, nagypapa az édesapám részéről. Édesanyám az lánykori neve Zelmanovits. Tehát ő is szigeti. Az édesapja az első világháborúban meghalt, tehát én azt nem ismertem soha. De a nagymama életben maradt, és a nagymamát látogattam néha Szigeten, édesapám vitt hozzá is, és Ő Zelmanovits Rózsi volt, Rozália, nem tudom egész pontosan a buletinben mi volt. Zelmanovits Rózsi. A Zelmanovits Rózsi meghalt, amikor én öt éves voltam. A Zelmanovits nagymama, az azt hiszem, '41-ben halt meg, szívbajban. Nyolcvanegynéhány éves volt, nem tudom pontosan. Tehát nem deportálták. Mindenki azt mondta, hogy milyen boldog, hogy meghalt deportálás előtt. Ő abból élt, hogy neki volt egy háza, volt kertje, és istállója. És jöttek a aszomszéd parasztok, és nála hagyták a lovat, a tehenet, és így tovább. És fizettek, és ő ebből élt. Ebből a házból élt. Ez volt a nagymamának az elfoglaltsága.

K: És az ő férje mivel foglalkozott?

V: Fogalmama sincs, meghalt az első világháborúban, nem tudom. Neki volt még egy fia, tehát az édesanyámon.... kicsi gyerek volt, aki Beregszászon – az Beregovo, Csehszlovákiában, most már a cseheknél van – ottan volt ügyvéd. Neki volt két gyereke, egy fia és egy lánya, a Zelmanovits Béla, azt ismertem jól, a lányt nem ismertem jól, a lány meghalt a háborúban. A fiú az túlélte a háborút, de aránylag elég fiatalon szívbajban meghalt ő is Csehszlovákiában. És ezzel ez a része a családnak el van intézve. Nekem rokonaim nagyon kevesen vannak még életben, és nemcsak élteben, általában, a család kicsi. Kis család volt. A Sándor részéről van egy unokahúgom, aki Franciaországban lakik, megvan. Nemrég volt Romániában, csak Bukarestben volt csak, és telefonon beszélünk, de a múlt évben volt nálam is, jön ide. Hát a férje az bukaresti, úgyhogy nincs probléma, még néha jönnek Romániába. És ezzel ez a része a családnak le is van tárgyalva. Mit akar még tudni?

K: Erre a nagymamájára, az édesanyja édesanyjára hogy emlékszik? Ő milyen asszony volt?

V: Hát, az igazság az, hogy a két nagymama közül én nagyon szerettem az apai nagymamámat, sokkal kevésbé az anyjai nagymamámat. Nagyon szeretett engem, elismerem, ugye... hát én voltam az egyetlen, aki ugye Romániában voltunk mindketten, és néha látott, mert a család többi tagja Csehszlovákiában volt. De, hogy mondjam, sose tudott eléggé szimpatikus lenni nekem. Nem tudom, miért. Pedig akart, pedig akart, szegény akart, de ... nem ment. Hiába, vannak szimpátiák, és vannak antipátiák.... Nem volt antipátiás, azt nem mondhatom, de nem volt az, a.... A másikat nagyon szerettem.

K: De másképp viszonyult...-..?

V: Egész másképp viszonyultam hozzá, nem tudom miért. Ez volt. Pedig szegény, mikor mentem oda, vitt cirkuszba, vitt mindenhol, hogy ... hogy jól érezzem magam nála. Én alig vártam, hogy leteljen az a pár nap, vagy egy hét, amíg ottan voltam, hogy menjek vissza Nagybányára. Ő Szigeten lakott.

K: És akkor a másik nagymamáék átköltöztek Nagybányára?

V: Azt az édesapám átvitte őket, mikor mind a ketten nyugdíjasak voltak, áthozta őket Nagybányára, volt lakásuk Nagybányán. A nagypapa az egy adott pillanatban volt bankigazgató, volt nyugdíja, volt miből éljen, nem volt probléma.

K: Még Szigeten volt ő bankigazgató?

V: Azt hiszem nem is Szigeten volt, hanem másutt, de ő szigeti mégis. Valahol volt, nem tudom pontosan hol, és akkor úgy került át. A két gyerek között a Sándor Pál Bukarestben lakott, ez hát... majdnem 80 éves koráig, addig amíg a lánya kiment Franciaországba. És akkor elment Izraelbe, mert Ceaușescu alatt nehezen tudta volna tartani a kapcsolatot Bukarestből, és elment Izraelbe, elég későn, és ott halt meg majdnem 90 éves korában... a feleségével együtt, aki végtelenül értelmes asszony volt, és egy végtelenül szép családi életet éltek. Én ... nekem mindig egy példa volt, hogy mikor meghalt, akkor pár nappal azelőtt volt 65 éve házassági évfordulója.

K: A feleségét hogy hívták?

V: A felesége az Angi, Angela, Angéla, ahogy akarja mondani, Angi volt, és temesvári származású volt. És ő nagyon szerette a férjét, és nem is élte túl sokáig át. Én beszéltem vele telefonon elég gyakran innen Izraelbe. ... Én láttam őket, mert én 1992-ben voltam Izraelben, ők még éltek mindeketten. Úgyhogy látam őket. Hát... tudtam, hogy a férje nagyon beteg. Azt mondta, ha meghal a pali, akkor ő felakasztja magát. Szóval nagyon szerette. Nem akasztotta fel magát, de nemsokára meghalt, nem élte túl... nem volt sokkal fiatalabb, öt év különbség volt kettőjük között. Na, azt mondom, nagyon szép családi életet éltek. Én lakatm is náluk Bukarestben heteken keresztül néha, egyetlen egyszer láttam őket veszekedni azon, hogy ki mosogasson. Mindenki ő akart mosogatni.

K: Éz a jobbik változat...

V: Vicces, vicces dolog...

K: És ők mivel foglalkoztak?

V: Hát, az elején a nagybátyám az tisztviselő volt, de utána újságíró lett-. A nagynéném is szintén, tisztviselő volt, és utána újságíró volt a Magyar Szónál.

K: Mind a ketten?

V: Nem, ő a Szakszervezeti Élet. De magyar újságnál, a magyar Szakszervezeti Életnél.... Viata Sindicala magyar fordításban. Abban az időben jelent meg magyarul is.

K: Akkor a nagybátyja volt a Szakszervezeti Életnél, és a nagynénja a Magyar Szónál?

V: A Magyar Szónál, igen.

K: Előrének nevezték akkor...

V: Előre, pontosan. Azelőtt mondom, tisztviselő volt mind a kettő.

K: És a nagymamáék milyen nyelven beszéltek?

V: Magyarul.

K: Magyarul beszéltek a családban?

V: Legalábbis velem igen. Én nem is tudtam más nyelvet, nekem magyar az anyanyelvem, utána édesapámnak volt nyilvánvalóan egy ilyen német nevelése, vett egy frauleint nekem, ahogy szokás volt abban az időben, és így tanultam meg németül. És csak hat éves koromban tanultam meg románul, hat és fél éves koromban, mikor egyszeráen beadott román iskolába, mert azt mondta, hogy: „Meg kell tanuljál románul, mert Romániában élünk.” És igaza volt. Négy elemi osztályt csináltam románul, egy gimnáziumot, utána jött a '40-es években bejöttek a magyarok, attól fogva én magyarul csináltam a gimnáziumot és az egyetemet is.

K: Ott volt, Bányán, zsidó iskola?

V: Nem. nem volt zsidó iskola. Volt református magyar iskola, de nem adott... Nem, nem, én a román állami iskolában végeztem.

K: De a gimnáziumot?

V: nem, a gimnázium csak egy volt.

K: De a magyarok alatt. Milyen iskola volt?

V: Ja, a magyarok alatt gimnázium. Volt egy középiskola, normális középiskola. Ők átvették. Csak amikor én visszajöttem a lágerből, akkor hát tulajdonképpen egy gimnázium volt, de volt román és magyar fokozata, mind a kettő. És én a magyar fokozatra iratkoztam be, mert könnyebb volt nekem magyarul tovább csinálni az egészet. Kérdezzen.

K: Most az édesapjáról meséljen egy kicsit.

V: Hát..... mit mondjak róla? Egy végtelenül értelmes és kedves ember volt, nagyon szerették. Anyira szerették a munkásoktól és az igazgatóig mindenki szerette őt.

K: Hogy hívták őt?

V: László. Gottlieb László. A román neve a románok idejében Vasile volt. Nem tudom miért a Vasileből lett László és a Lászlóból Vasile, de ez volt...

K: de a családban hogy szólították?

V: Laci. Hogy elmeséljem csak azt: én már régen itt voltam Iaşiban, tehát jóval a háború után, mikor a Iaşi-i egyetem szervezett egy kirándulást a diákoknak, és én is benne voltam a személyzet részéről, én már tanszemélyzet voltam. De jóval a háború után volt, amikor elkerültem Nagybányára, és meg akarták látogatni a Főnix gyárat. És akkor elmentem a Főnix gyárba, hogy tárgyaljak velük. Hát apám ottan volt tisztviselő. Egy munkás volt akkor a káderfelelős. Mikor meghallotta, hogy én a Gottlieb László fia vagyok, azonnal minden ajtó nyitva volt. Anyira szerették. Mindenki szerette.

K: És így az édesanyjához és önhöz hogy viszonyult?

V: Hát édesanyám meghalt mikor 5 éves voltam. Tehát én nagyon keveset emlékszem rá. Azt tudom, hogy zongorázott szépen, erre emlékszem. És én is utána vettem zongoraórákat.

K: Volt otthon zongorájuk?

V: Volt, volt, volt otthon zongoránk. Igen-. És most is van egy pianínóm. És szerettem zongorázni, de hát nem úgy, hogy ebből legyen mesterségem nekem. Áááá..... Szép asszony volt, van egy fényképem róla, és tőle tőle van az, hogy én szeretem a zenét, általában. Én ha lehet, egész nap zenét hallgatok. És komoly zenét, nem akármilyen zenét. Nem tudok róla sokat. Azt tudom, hogy találkoztam emberekkel, akik ismerték, mindenki... őt is mindenki szerette.

K: De így még emlékszik az arcára, vagy...?

V: Nem nagyon, ... hát főleg fénykép után. Hát 5 éves voltam. És nemcsak, hogy 5 éves voltam, most még valamit el kell mondjak, hogy én..... mikor már három éves voltam, már nem laktam vele együtt, hanem a nagyszüleimmel, az apai nagyszüleimmel, mert őt... TBC-és volt, és akkor elválasztottak, hogy nehogy én is...

K: Az édesanyja volt TBC-és?

V: Az édesanyám volt TBC-és. És meg is halt.

K: És abba halt meg?

V: Mondjuk, hogy abba halt meg.

K: És akkor átköltözött a nagyszüleihez, vagy akkor már a nagyszülei....?

V: Azu... na, ... Nagybányán, hát én Nagybányán születtem.

K: Nem, a nagyszülők.

V: A nagyszülők már... Nagybánya mellett voltak egy ideig, valahol egy faluban, és ott is voltam velük együtt. És utána Nagybányán, de utána közben édesapám magához vett, és egy elég szép lakást bérelt ki, mikor öt éves voltam, Nagybánya ... hát mondjuk a szép részén. Nem tudom, ismeri Nagybányát valamennyire? Egyáltalán... nem. egy villában, elég sokba került a ... mert nem volt a mi házunk, ugye, a bér, de a város szélén volt, jó levegője volt, az apám mindig attól félt, hogy nehogy én is valami tüdőbajt csináljak vagy ilyesmit. Ez volt öt éves koromban. Csodálatos módon a szomszéd villában lakott egy fogorvos, akit úgy hívtak, hogy Gottlieb. Nem volt rokon. Gottlieb Kálmán. A Gottlieb Kálmán az egy szerencsétlenség miatt vagy inkább egy betegség miatt ágyhoz kötött lett, nem tudott járni, és akkor odahozta a az unokahúgát, tehát a testvérének a lányát. Hogy az legyen mellette, segítsen neki. És így történt meg, hogy amikor hét éves voltam, akkor apám ezzel házasodott meg másodszor. De hát én már ismertem a hölgyet, és nagyon jóban is voltunk, csodálatos módon Garaynak hívják. Mert az ő apja megváltoztatta a Gottliebot a Garayra. De mondom, hogy nem voltak rokonok. Ő se élte túl a háborút, viszont neki volt két bátyja. Az egyiknek nem volt gyereke, a másiknak volt egy fia, akit elismert Olaszországban. Úgy ismerte el, hogy ottan volt diák, és ahol lakott, ott összekerült a mamával, a ... tehát egy a fiatal hölgyel, és csinált neki egy gyereket. Sose házasodtak össze, de a gyerekek ez a neve, elismerte a gyereket.

K: Garay?

V: Garaynak hívják most is, katolikus, Bolognában lakik, és voltam nála látogatóban. Azt mondtam, hogy mégis mi unokatestvérek vagyunk, ugye, semmi rokonság nincs köztünk, de unokatestvérek vagyunk. Egy nagyon helyes ember, nincs semmi probléma vele.... komplikált az élet.

K: Magyarul beszél?

V: em. Egyáltalán nem tud magyarul. Én angolul beszélek vele, a feleségem olaszul beszél vele, mert a feleségem tud olaszul, én nem tudok, de ő tud egy kicsit angolul, úgyhogy megértettük egymást, ez volt a lényeg. Igen, a másik az meghalt Izraelben, nemrég halt meg, és megvan az özvegye, ottan van, és jóban vagyunk, tartom...

K: Őt hogy hívták?

V: tehát.... Kit?

K: Ezt, aki meghalt Izraelben?

V: Tehát ő volt a Garay János, Izraelben aki meghalt. És ennek a másik, a Garay Sándor, ennek van a .. a fia.... az Giorgio, Garay Giorgio Bolognában.

K: Ő mivel foglalkozik?

V: Őneki volt egy nagykereskedése, ilyen épületrészleteket adott el, nem tudom pontosan hogy mondják ezt, szóval nagykereskedő, ezzel foglalkozott, hát ő s már idős, igen, most már kiment.... Neki négy gyereke van. neki van négy gyereke. Nem tudom, mivel foglalkoznak, egyik fizikus, a másik fizika-kémikus, az egyik nem tudom mit csinált, mert az inkább szeretett rajzolni, valami ilyesmit csinált, és van egy lánya, és az ... az csinálta a közgazdaságot. Hát vaalmit csak tudok róluk....

K: És a másik, a Garay László..... vagy...

V: János... János.... amelyik Izraelben van, mondom, annak nem volt gyereke. Nem volt gyereke, a felesége él. Azok Déván laktak. Egyébként a nagypapa Déván lakott, a Gottlieb, aki Garay lett. Tehát onnan jött... Déváról jött az én mamám, a második mama Nagybányára. Voltam náluk is.

K: Komplikált ez a család.

V: Komplikált.... komplikált. Voltamnáluk is látogatóban... mert ők átélték a háborút, az öregek. Tehát ismer.... és ismertem őket háború előtt is. De átélték a háborút.

K: őket hogy hívták?

V: Ááááá.... hát én már nem tudom a kis nevüket. Nagypapa, nagymama.....

K: így szólította őket?

V: Igen. Nem is tartottam velük nagyon a kapcsolatot, csak így..... Hát.... egyetlen problémám az volt, hogy nem volt... hogy árva voltam. De nem éreztem túlságosan árvának magam, mert olyan szépen foglalkoztak velem. Édesapám nemcsak papa volt, hanem mama is volt. Nagyon szépen foglalkozott velem, nem beszélve az ő szüleivel, főleg a nagymamával, aki nagyon szépen foglalkozott velem, és utána a második anyám, akit nagyon szerettem. Nem volt semmi probléma.... azt mondja, mostoha anya... nem szeretem azt az elnevezést, mostoha anya.... második anya.

K: Hogy szólította?

V: a nevén, Lili. A nevén szólítottam. Na hát... és..... nekem egy szép gyerekkorom volt. A környezet is szép volt, az emberek is, nem tudom, hogy volt, a csoda tudja abban az időben, nekem voltak barátaim zsidók, de kevés zsidó... magyarok, románok, minden össze vissza. Mindenkiel jóban voltunk. Mindenkiel jóban voltunk, nem volt probléma nemzetiség, valláskérdés. Mindenkinek a maga dolga volt a nemzetiség és a valláskérdés. Főleg ami után megtanultam románul is, ugye, hat éves koromban, akkor nem volt probléma, hogy tartsam a kapcsolatot a román gyerekekkel..... Én nagyon el voltam keseredve azután, amikor láttam, hogy egymásnak uszítják tulajdonképpen a különböző nemzetiségeket, mert ez az igazság. Ők nagyon jól megértik egymást.

K: Mikor érezte ezt az uszítást?

V: Hát... kezdtem érezni még gyerekkoromban. Még gyerekkoromban. Ugye, kezdődött az antiszemitizmus, ugye, a '40-es években, már 11 éves voltam akkor, ugye...

K: Hányabn született?

V: '29. tehát ugye, a '40-es években éreztem, hogy részben a magyarok és a román voltak magyarok, akik románellenesek voltak, románok magyarellesek... nem tudom miért, ... mert nem lehet egy ilyen dolgot csinálni, hogy egy nép... egy nemzet ellen lenni. Lehetsz valaki ellen, az igen, de nem egy nemzet ellen. Nincs mese. És ami mostan még problematikusabb

mint az antiszemitizmus, az amit az arab fundamentalisták csinálnak. Nekem semmi kifogásom a Korán ellen... de amikor másokat ölnek mindenhol...

K: ... a Korán nevében...

V: ... a Korán nevében, akkor,..... az már túl sok nekem. Ezek a problémák nagyon komplikáltak. Tehát én nekem ... mondom, nagyon szép gyerekkorom volt, és együtt barátkoztunk... voltak magyar származású... sőt, olyanok, akik Magyarországról jöttek Nagybányára, ugye, amikor Észak-Erdély Magyarországhoz tartozott, azokkal is nagyon jóban voltam, nem volt semmi probléma. Nem mondhatom róluk, hogy egyenként antiszemiták voltak. De voltak, akik ugye mindig valamit bementek a zsidók ellen. Mások...

K: És milyen megnyilvánulásai voltak ennek az antiszemitizmusnak ott Bányán?

V: Hát... volt például akkor is, ugye, mikor bejöttek a németek... ez volt már '44-ben, mikor bejöttek a németek, és utána kellett hordjunk .. sárgacsillagot, és utána jött a gettózás.... hát kik vittek oda?... a magyarok... a gettóba... mit mondjak? Én leírtam az emlékeimbe azt a dolgot, hogy a mi házukba beraktak két német tisztet. Nekünk négy szobánk volt hogy volt abban az időben, a hadsereg miatt vettek szobákat, és azt.... Nem volt velük semmi probléma. Nem is beszéltek velünk, az az igazság. Nem SS-tiszt volt, Wehrmacht tiszt volt, az nagy különbség. Megy? ... Tehát volt két tiszt. De a két tisztnek volt egy pucserje is, ugye, aki nem lakott ottan, hanem jött minden reggel. Ne tudom, mit csinált nekik. Fialat gyerek volt. Nem sokkal idősebb mint én. Én összebarátkoztam vele. Együtt... Német volt, én jól beszélek németül, ő beszélt velem, játszottunk együtt.. hát ő is majdnem gyerek volt. Hát ez nem volt olyan gyerekes játék... hát beszélgettünk meg miegymás, a kertben. Nem volt semmi probléma.

K: De ennek a fiúnak is volt egyenruhája?

V: Hát persze hogy volt, német katona volt. Amikor minket elvittek hazulról gettózni, akkor elvittek előbb egy ilyen ... hogyishívják egy kocsihoz, ahova beraktak mindenki, és ... egy ilyen teherkocsi. És az utcának a végén... hát nem sokkal messzebb volt a mi haz.... És ő nem volt ott, amikor elvittek minket. De hazaérkezett, és megtudta, mi történt. Utánunk futott, megtalált engemet, kezét fogott velem, és minden jót kívánt. Vannak németek is... nem minden német.... Komplikáltak ... ezek az emberi kapcsolatok nagyon komplikáltak.

K: És hány éves volt, amikor fräuleint fogadott az édesapja?

V: Azt hiszem, hogy öt éves voltam.

K: Az édesanyja halála után?

V: Igen. Igen, azután, azután.

K: És ott is lakott?

V: Ott is lakott velünk.

K: Utána volt valaki, aki rendezte a háztartást is?

V: Igen, igen. Apámnak jó fizetése volt, nem volt abban az időben probléma. Igen, és utána volt a mostohaanyám, aki vezette az egész háztartást. Nem ő dolgozott, de vezette.... ugye, mindenkinek mit csináljon... nem volt probléma, ez nem volt probléma.

K: Akkor a második édesanyja se ... nem főzött otthon?

V: Nem ő főzött, az volt.... volt szakácsnő, aki főzön.

K: És ő milyen asszony volt?

V: Hát.... mit mondjak? Először is nagy érdeme volt, hogy 15 évvel volt fiatalabb mint az apám. Ugye, apámnak egy fiatal felesége volt. Egy értelmes asszony volt, aki hát.... volt középiskolája, többet nem csinált mint középiskolát, de nem is volt abban az időben probléma. Középiskolája volt, és elég sokat olvasott, tehát volt egy ilyen kultúrája, lehetett vele szóba állni, lehetett vele beszélni, úgyhogy nem volt probléma.

K: És mondta, hogy az édesapja nagyon sokat olvasott. Milyen újságok voltak, vagy milyen folyóiratokat...?

V: Hát nem annyira... hát újságot.. hát Brassói Lapokat abban az időben... jöttek a Brassói Lapok Nagybányára, de hát nem csak újságról van szó, könyvekről van szó. Nagyon szép gyűjteménye volt, rengeteg könyve volt, enciklopédiák és más könyvek is, minden fajta. Rengeteget olvasott, nagyon szép általános műveltsége volt. Sokkal nagyobb, mint az enyém. Ennek van egy magyarázata is, ugye. Mert én amikor elkezdtem utána matematikát tanulni, hát akkor már sok időm nekem mást olvasni nem volt. Olvastam, de keveset, aránylag.

K: Így szokott ez történni.

V: Ez van. ... Én minden deportálás ellenére azt mondom, hogy szerencsés voltam ebben az életben. Mert énnekem a matematika az hobbi. Hogy az ember egész életében hobbitól éljen... az már az első dolog, ami jó. A második hobbi az a zene. Amikor zenét hallgatok.... én dolgozok zene mellett sokszor. És kevesen tudják azt megérteni, hogy mit jelent vaalkinek a zene, aki átérzi a zenét. Ugye. És a harmadik a családi élet, az amit itten csináltam meg. Jól érzem magam a családban... Mit akar az ember többet? Hogy Én minek vallom magam, ugye. Azért is, mert vegyes házasságom van. hát elsősorban zsidónak vallom magam. Azért, mert apám is zsidó volt, anyám is zsidó volt, de ez nem elég. Én meg vagyok győződve arról, hogy a zsidóságtól kaptam azt a szeretetet a tanulásra. Mert ez egy elég zsidó vonás. Tehát maga az a tény, hogy nekem ilyen szellemi adottságaim vannak, azt én annak is köszönhetem nagyjából, hogy zsidó vagyok. Mert a zsidóságok között rengeteg sok értelmes ember van. Statisztikailag sokkal több mint más nemzetben. Hiába, ez van. Miért van annyi zsidó Nobel-díjas, ugye. És így tovább, szóval nem csak Nobel-díjas. Tehát ezt a szellemi problémát, amit én nagyon szeretek, azt mint zsidó ... kaptam. Hogy mondják magyarul: am meistenit?

K: Örököltém.

V: Örököltém. És ez nekem nagyon fon... Mondtam, hogy én most is szeretek tanulni, minél többet, hogy én tudjak, és így tovább. Pedig azt is kérdezheti, hogy ebben a korban mire használa nekem. ... Arra használ, pontosan.... Tehát, ez az egyik. Másodsorban magyarnak kell valljam magam. Első.. Tehát egy: zsidó, második: magyarnak kell valljam magam. Miért kell magyarnak valljam magam? Mert édesapám így nevelt. Mert hiába, magyar az anyanyelvem, az alapműveltségem magyar, mert hát az iskolában az a pár elemi osztály nem adta meg a ... hogy mondjam, a román műveltséget. De amit én gimnáziumban csináltam végig, és az egyetemen, az magyar műveltség volt. Hát hiába, ez van. Most ezt.... nem tudok erről... hogyhogy lemondjak? Nem arról van szó, hogy lemondjak vagy ne mondjak, ez a helyzet. Tehát ez volt az én életem, így ment le. De el kell valljam, hogy én nagyon jól érzem magam a románok között. És mindig ... ha jól tudok tenni a román államnak és a román közösségnek, én azt megteszem. Ugye itt vagyok több mint 50 éve Iaşiban. Nekem annyi tanítványom van az ország minden sarkában. És ezt miért csináltam? Átadtam amit tudtam én románoknak, főleg románoknak. Nemcsak románoknak, volt egy pár magyar diákom is, nemcsak román... de főleg a románoknak, ugye. És jól érzem magam. A feleségem román. Elárulom, hogy volt egy barátom, én mindig azt mondtam, hogy legjobb barátom, sajnos egy évvel ezelőtt meghalt... de nagyon jó... úgy emint két testvér, úgy értettük meg egymást. Román volt. De van egy csomó magyar barátom, sok van. idézem, biztos egyesekről hallott: a Toró Tibi Temesváron, a Gábor Zoli Kolozsváron, ugye, hát ... és nemcsak ezek, ugye a volt kollégáim között.... tehátén minden nemzetiséget szeretek, akivel jól megértem magam. És mivel itten éltem, tehát én vagyok zsidó, magyar és román is. Ebben a sorrendben. És ezt meg is írtam. És ezt meg is írtam. Jól érzem magam, nincs semmi probléma. És aki azt mondja, hogy a magyarok jobbak vagy a románok jobbak, mindig azt mondom, hogy mind a két nemzetnek megvan a jó oldala, megvan a rossz oldala. Egyik se jobb mint a másik,

egyik se rosszabb mint a másik. Sajnos nagyon kevesen értik ezt meg. Mert a románok .. van, van rossz oldaluk, a amgyaroknak is van.... nem ugyanaz az oldaluk rossz, elárulom. De van a másik része, ami jó. Ennél ez, annál az.

K: Mit lát jónak vagy rosszának?

V: Hát mit mondjak? A románok túlságosan trehányak (felületesek, mint később kijavította) általában véve. Nem lehet bízni egy csomó románban. Nem mindenki, ez nem egy általános dolog. Nekem mondom, hogy voltak bar... vannak barátaim románok, bízok bennük száz.....

I. kazetta, B oldal

V: ... könnyebben veszik az életet, komolytalanabbak. A magyarok komolyabban veszik az életet, ez az igazság. Jó, de ennek megvan a másik oldala is: hogy amikor a magyarok rosszat akarnak csinálni, azt jobban csinálják a rosszat mint a románok. Ugye?

K: Komolyabban veszik...

V: Úgyhogy ennek megvan a hátulütője is, tudja? Nem lehet azt mondani, hogy egy nemzet jobb avgy egy nemzet rosszabb. Aproó. Én a zsidóságra se mondom azt, hogy jobb vagy rosszabb. Azt mondom, hogy értelmesebb. Az egy más kérdés. De nem jó vagy rosszaról van szó. De hál'istennek találtam rossz zsidókat is az életben, elég sokat. Ilyen is van, mit csináljunk? Nem mindenki jó.

V: Én nem jártam héderbe. Az én apám az ateista volt, én is az vagyok. Tehát nem ... nem azért érzem amgam zsidónak, mert vallásos vagyok, hogy legyen.... pontosabb. Tehát én nem jártam héderben. Akkor ez a gondolkozásmód csak félig jó. Megmondom, hol a másik fele. A a híres Moisetől kezdve, ugye, aki tulajdonképpen ő adta meg a fő zsidó törvényeket, nem Ábrahám. Ábrahám volt az első zsidó. Nem tudom, mennyire tudja a zsidó történetet? Moise volt az, aki körülbelül 1500 évvel Krisztus előtt, ugye, megadta a zsidóság alaptörvényeit. Nincs szó csak arról a tíz parancsolatról, azon kívül még van egy csomó-csomó dolog. De a legfontosabb az, hogy a minden zsidó gyereknek meg kell tanulni írni és olvasni. Miért? Mert nem a rabbin keresztül kerül az Istenhez hanem egyenesen ő. Tehát a zsidó vallásban nem a rabbi az, akihez elmegyek, és akkor ő beszél az Úristennel. Hanem én egyenesen kell beszéljek vele. Ahhoz, hogy egyenesen beszéljek, meg kell tanuljak olvsani, kell olvassam az imádságokat, ugye, és kell tudjak írni is, természetesen, ha megtanulok olvasni. Namost, képzelje el, hogy ezt csinálják a zsidók 3500 éve... alatt. Hát ez már.. ezt már egyik nemzetségről a másikra átveszik.... se mosteneste, hogy mondják?

K: Öröklődik.

V: Öröklődik. Hogy ez öröklődik, nem? tehát erről van szó. Mert Einstein se volt héderben, ha jól tudom. Sőt, aránylag egy elég gyenge el... elmé... elemű.... na, igen... fiatal volt, gyerek volt...

K: Igen, nem tartották jó tanulónak.

V: Nem volt egyáltalán jó tanuló. Nem erről van szó. Hanem ők öröklük azt, hogy gondolkozni kell, és szeretnek gondolkozni. Namost, én min csodálkozok? Én ismerek gyerekeket, értelmesek, okosak. Nem akarnak gondolkozni. Nem akarnak gondolkozni. Inkább mennek fát vágni. Ez van. De a zsidóság nem. Ők gondolkozni. Nekik gondolkozni kell. Tehát így örökölték a zsidók. Namost, én ezt elmondtam egyszer egy... meg is jelent az újságban..... ez volt egy előadásban, amikor Einsteinról beszéltem. És... és ... azt mondtam: az, hogy nálunk Romániában az iskola és a ... és a tanulás általában nincsen eléggé fedezve anyagilag, hát ez népellenes. De nincs kinek megmagyarázom. De mivel maga elkezdte ezt mesélni, én rögtön utánaadtam, hogy miért. Ugye

nyilvánvaló. Nem kell mondjuk három éves korában. Öt éves korában, hét éves korában. De akkor adjanak mindent, amit lehet erre a tanulásra. Ne legyen ez ilyen mostohagyerek.

Ezek miatt megvan az is, hogy a legfőbb befektetést ... megy?..... a legfőbb befektetést a gyerekeknek adják. Oda .. oda fektetik be a pénzüknék egy jó részét. A gyerekekbe.

K: Ugyancsak Szigeten tudtam meg, hogy mennyi féle segélyszervezet működött még a század... a húszadik század elején. És nagyon támogatták azokat a gyerekeket, akiknek nem volt anyagi fedezetük a tanulásra.

V: Pontosan, pontosan. De mi voltunk Izraelben 1992-ben a felségemmel együtt. Nekem volt az első házasságból egy fiam. Akkor még élt szegény, meghalt, rákos lett. De van két unokám ottan. A felesége az ... az román-orsz szakos filológus, így ment ki Izraelbe, nem volt mit csináljon. És akkor őt átnevelték, és ő kellett foglalkozzon azokkal a gyerekekkel, akiknek problémáik vannak. Nem tudom, hogy tud-e erről? Tehát ottan egy iskolában egy gyereknek.... nem tanul valami ok miatt-. Nem azért, mert húlye, családi problémák, mit tudom én, akkor annak egy speciális tanárt adnak, akik hát elég jó pszichológus, és tudja az anyagot is. Tehát tanul valük. Mert nekik nincsen szükségük arra, hogy egy gyerek ne tanuljon végig, és ne legyen felkészülve az életre. Tehát a menyem ilyen gyerekekkel foglalkozott. És foglalkozik, mert fiatal aránylag.

K: És szaktantárgyakat tanít nekik, vagy.....?:

V: Mindent, minden szaktárgyat, persze kis fokon. Annyit meg tudott ő is tanulni matematikából, ami kell alsó osztályokban. Nem magas osztályokról van szó itten.

K: De ezen kívül járnak az iskolába is, és jönnek...?

V: Pai sigur, természetesen járnak az iskolába is, igen. Tehát a problémátikus gyerekekkel külön foglalkoznak. Nálunk ki foglalkozik vele? Senki az égvilágon? Tehát ottan egy külön probléma ez. És ez nagyon fontos. Nagyon fontos, ugye.

K: És ön nem is tanult héberül?

V: Nem, nem is tudok. Sajnos. Sajnos, nem árt soha egy nyelv plusszba, de .. így volt.

K: És zsidangógába járt az édesapja?

V: Nem.

K: Nem? egyáltalán?

V: Nem.

K: És Ön se?

V: Hát én mentem a ... mentem a zsinagógában a nagy ünnepekkor. Ment édesapám is. Megyek én is néha. De nem azért..... vallási szempontból, ennek már egész más alapja van. mert akkor az ember találkozik a többi zsidókkal, hogy úgy mondjam. Tehát az egyesség kérdésében, együtt vagyunk. Például mikor van a széder-este, akkor mindig meghívják engem is, és a feleségemet is, miért ne, és megyünk velük együtt megcsinálni a ... azt tudja, micsoda... Széder-este, ugye. Ilyen alkalomkor elmegyünk. Vagy mit tudom én, mikor van a decemberi ünnepek... na hogy hívják?

K: Hanuka?

V: Hanuka. Ugye. A Hanuka-ünnepek. Akkor is meghívják, akkor is megyünk szépen oda, nincs semmi probléma. Van nekem is ilyen sapkám. Akkor elmegyünk, természetesen, elmegyünk, mert együtt akarunk lenni velük. Nem azért, mert nem tudom milyen vallásosak vagyunk, de együtt akarok lenni velük. Tehát azért megy....

K: És tartaja a kapcsolatot a?

V: Hát így tartom. Most párnapp múlva megyek megint hozzájuk, mert nincsen új naptárom még. Minden évben veszek zsidó naptárt is, legyen az is meg.

K: És így gyerekkorában tartoták az ünnepeket?

V: Nem, nem, nem. egyszer az életben... elárulom, mikor 13 éves lettem, apám megkérdezi, akarok bár micva lenni. És én nem akartam, és nem lettem. Nem lettem, de ... de. Ugyanabban az évben, mikor volt a nagy böjt ősszel, böjtöltem.

K: A Jom Kippur?

V: Jom Kippur. Megígértem a nagymamámnak, akit nagyon szerettem, hogy böjtölni fogok. És elárulom, hogy böjtöltem becsületesen. Mert nem volt semmi értelme, hogy mondjam neki, böjtölök, és nem böjtölök. Vagy böjtöltem vagy nem. és böjtöltem. Egyszer egy... egyszer az életben. Nagyon boldog volt a nagymama. Aki... De miatta csináltam az egészet. És megpróbáltam azt is, hogy tudok-e vagy nem. sikerült a nagyböjtöt megtartani.

K: És a nagymama se próbálta rávenni, hogy ...?

V: Hát, szegény nagymama, olyanokat mondott nekem, azt mondja: „Mikor megnössz akkor lesz neked egy szép zsidó feleséged.” És akkor mindig azt mondtam neki: „Én olyan nőt fogok elvenni, aki szeret... akit szeretek.” Páti!

P: Da, da.

V: A feleségem. És olyan nőt fogok, akit szeretek. Zsidó, nem zsidó, ez és így is lett. Mit csináljak?

.....
K: És a másik nagymamája?

V: A másik Zelmanovits néni, nem tudom a a keresztnévét, sose használtam.

K: És mondta, hogy az édesapja közel állt a baloldalhoz, és hogy csalódott aztán. Ezt minek következtében?

V: Igen. Sokat olvasott. Sokat hallgatott rádiót. Nagyon jól beszélt angolul. Én sajnos nem tudok olyan jól angolul. És hallgatta a BBC-it. És neki nagyon jó felkészültsége volt.... néha túlságosan jó volt a felkészültsége, majd megmondom, miről is van szó... ami nekünk használt persze. Csak neki kevésbé. És előbb-utóbb még mások előtt már.. már megtudta, hogy tulajdonképpen Sztálin mit művel a Szovjetunióban.

K: a rádióból?

V: A BBC-ből, miegymásból, persze. Hát máshogy nincsen, televízió abban az időben nem volt, ez a '30-as években volt.

K: És miket tudott?

V: Hát nem tudom pontosan, mert ő félt velem... gyerek voltam, tíz éves se voltam, ugye... beszélni erről. De láttam benne, hogy csalódott volt, bár kokettált velük. Például jöttek hozzánk olyanok, akik baloldaliak voltak, le voltak tartóztatva, azt mindig elvonultak ketten, mesélte.... mesélnek egymásnak valamit, de én nélkülem. Ugye... És tudom róla azt, hogy benne volt, mondom, ez a Galilei-körben, ami egy baloldali kör volt tulajdonképpen.... és amikor a ... a '19-es Kun Béla forradalom volt, akkor ő tiszt volt, és mint tiszt átállt a forradalom mellé. Azt tudom. És mikor a Kun Béla leesett... vége volt, akkor ... hazament a mamájához, az Szigetkamarán, Sziget mellett lakott, nem tudom, hány hónapon keresztül nappal sose ment ki a házból. Félt, hogy letartóztatják. És akkor lassan-lassan ... megfeledeztek róla.

K: De miért? Keresték? Ismerték?

V: Hát félt attól, hogy keresni fogják, ugye. Főleg, mint tiszt átállt a forradalom mellé, az nagy dolog volt. És ugyanakkor, amikor a nagybácsija... amikor lefokozták.... egy szívszélhűdést kapott bánatában.

K: így mesélt valamit a forradalomról?

V: Nem. nem, nem.

K: Ez a Galilei-kör hol volt?

V: Pesten, ez Pesten volt. Azt hiszem, hogy az egyetemen keresztül, a Műegyetem keretén belül is volt már... ottan volt diák első éves korában.

K: tehát még mielőtt a háború kitört volt, az első.

V: Még mielőtt... az első világháború .. igen... Hát '97-ben született, ugye, tehát '14-ben 17 éves volt. Ugye, és akkor még bekerült az egyetemre, és nem tudom pontosan, egy év múlva, vagy mikorvitték katonának, a tisztiiskolába rögtön, mert diák volt, ugye, és akkor ment az olasz frontra, és utána az orosz frontra, mind a két fronton volt.

K: De így a kommunizmusról mesélt valamit, vagy... ?

V: Hát, megpróbálta nekem megmagyarázni, hogy miért nem konveniál neki a kommunizmus. És fura dolog volt, hogy a kommunizmusban minden ember egyforma, és egyformán van ítélve, ami neki nem konveniál, mert ő sokkal többet tanult, és sokkal többet tud, mint mit tudom én, egy egyszerű munkás. Miért legyen ugyanolyan mint az? Szóval... egpróbálta ezt nekem megmagyarázni. Ennek az eredménye az volt, hogy én '47-ig eszem ágában se volt párttagnak lenni, most letérünk a háború után... de mi történt '47-ben? A 18 és fél éves voltam, majdnem 19, mikor mentem Kolozsvárra az egyetemre. Kolozsvár volt egy nagyon jó ismerősünk, megmondom a nevét is, dr. Kis Árpád gyerekorvos, akivel együtt voltam lágerben. Zsidó volt ő is, tulajdonképpen Klein volt, a Kleinből lett Kis. Együtt voltunk lágerben, ő szerencsésen megszabadult, és nagyon ritka eset, a felesége is megszabadult. Tehát ők a lágerben találkoztak, Németországban találkoztak a felszabadulás után rögtön. Csodálatos módon. És mind a kettő hazajött, de a gyerekek... volt egy kislányuk, az Ágnes, az nem jött haza. Az Ágnes ugyanabban az évben született, amelyikben én, és akkor én voltam az a gyerek, akit maguk mellé... habár ők csináltak még egy gyereket háború után, öreg korukban, de sikerült még egy gyereket csinálni, kint van Izraelben, nem tudok róla semmit, Kis Péter, történész, ennyit tudok róla. Hát elkerültem a Kis Árpádhoz, és a Kis Árpád az illegalitásban a Vörös Segélynek volt az orvosa.

K: Kolozsváron?

V: Kolozsváron, igen. És ő ugye orvos volt, háza volt, kabinetje volt, minden, de ő a Vörös Segélynek volt az orvosa. És mikor odakerültem, és mondtam, hogy nem vagyok párttag: „Muszály beiratkozzál a Pártba.” Hát ő iratott be a Pártba. Nem én iratkoztam be. De aránylag jól jött ki a dolog, mert utána rájöttem, hogy ha az ember párttag, akkor az egyetemi futásomat nagyon megkönnyítette a dolog. Nem muszály volt nem tudom mit csináljak, nem volt magas fokú párt... hogy mondják azt...

K: .. tisztség...

V: .. tisztsége vagy ilyesmi.... úgyhogy túlságosan ő sose volt, és... ez segített a pályámon. Úgyhogy néha vicces módon mindig azt mondom, hogy meggyőződésből lettem párttag: meg voltam győződve, hogy az nekem jó. Ugye, hát.... ez volt a meggyőződés.

K: És ez az orvos nem csalódott utána ?

V: Ő is csalódott utána, de már késő volt. De már késő volt. Úgyhogy ilyen komplikációk voltak. Ez volt tulajdonképpen az édesapámnak a

K: És az édesapja segítette a Vörös Segélyt?

V: Én úgy tudom, nem a Vörös Segélybe volt be..... nem... úgy tudom, ő ahol tudott, ő mégis segítette a baloldali mozgalmat. De ... úgy, hogy ne tudjanak róla.

K: Ha jöttek hozzá haza is

V: Jöttek haza is egyesek, beszélgettek, de hogy mit csinált pontosan, nem tudom. De azt tudom, miután visszajöttem... még Nagybányán voltam, akkor ottan volt egy illegalista, nagyon szimpatikus ember, én összebarátkoztam vele... sokkal idősebb volt mint én, és nagyon szerettem, mert egy nagyon rendes ember volt alapjá... Utira József, Utira Jóska... Utira, Utira...

K: Utira?

V: Igen. Hogy ottan ismerik Nagybányán. És Bukarestben is. Utira Jóska. És hát... mikor odakerültem, ő segítette engem, és mindenki azt mondta, hogy ez a Gottlieb Lászlónak a fia, hogy aki a baloldali mozgalmat segítette, tehát inkább indirkete tudom a dolgokat mint direkte.

K: És ő konkrétumokat nem mondott, hogy az édesapja hogy segítette a ..?

V: Nem, soha, soha.

K: De miért ismerik őt Bukarestben vagy Nagybányán?

V: Hát mint illegalista neki voltak akkor különböző feladatai, de utána bekerült a Miliciába, a rendőrségre, és ottan magas fokú tiszt volt Bukarestben a DGM, Directia Generala a Militieiben. Úgyhogy... És utána visszakerült Kolozsvárra, és ő volt Kolozsvár tartományának a rendőrfőnöke. És azzal kezdte a működését, hogy kirúgott ezer milicistát, mert vagy ittak vagy mást csináltak, rögtön kirúgta őket.

K: Ez hányban lehetett?

V: Hát nem tudom, a '40-es évek végén, '50-es évek elején, körülbelül akkor volt.

K: És utána.. Sztálin halála után nem menesztették?

V: Hát ő már idős volt Sztálin halála után... nem volt semmi köze a Sztálin-problémához, ő megmaradt szépen, amíg nyugdíjba... visszakerült Nagybányára, és el volt intézve.....

K: Mert akkor a kissebbségek.....

V: Igen... ő mégis magyar, hát Utira József... a bátyja, az szintén Utira... Dezső, akit én nem ismertem, de azt ki is végezték mint illegalistát. És Nagybányán volt egy üzem amit úgy hívtak, hogy Utira Dezső.

K: Milyen üzem?

V: Nem tudom. Csak azt tudom, hogy volt egy üzem, ...

K: Még háború előtt?

V: Nem, utána, utána. Hát illegalista volt. Őt kivégezték mint kommunistát.

K: És hős lett belőle.

V: Hős lett belőle.

K: És az édesapja mit mesélt erről az ő nagybátyjáról, amelyik ezredes volt?

V: Szépen mesélt róla mint emberről. Azt mondta, nagyon egyenes magatartású volt, és tulajdonképpen ő volt az, aki segítette anyagilag édesapámat. Ezt már mondtam azt, hogy árva maradt, nagymama újraházasodott, férjhez ment, és volt még két gyereke, úgyhogy nem tudta túlságosan segíteni, úgyhogy a nagybácsi segítette. Tehát így szépen beszélt róla, mint egy egyenes magatartású magas rangú tiszt, ezredes volt.

K: Budapesten lakott?

V: Nem tudom hol lakott, de azért került, mert ott volt a Műegyetem, azért került Budapestre. Ott volt a

K: Hányban nősült az édesapja újra?

V: Hát.... 1936-ban. Körülbelül '36-37-ben.

K: És a második feleségétől nem volt több gyerekei?

V: Nem.

K: És mit jelent az, amit mondta... az előbb említette, hogy túl sokat is tudott... túl nagy volt a tudása?

V: Tudott Auschwitzról. Senki se tudott Auschwitzról Nagybányán. És ezekről a lágerekről. Nem tudom honnan, ő tudott ezekről a lágerekről. És így történt az meg, én ez le van itten írva, hogy amikor gettóztak minket Nagybányán hát... két vagy három hét után egy orvos családdal együtt mind a haton öngyilkosok voltunk. Én is. Az orvos, a felesége, a gyereke, én, a papám és a mostohaanyám, mind a haton. Morfiummal. A doktor bácsi adta nekünk be az injekciót.

K: A gettóban?

V: A gettóban.

K: Honnan szerzett?

V: Hát hozott magával, ottan még nem volt olyan szigorú a dolog. Na, úgyhogy ő szerzett, és volt mind a hatunknak. Hatunkból csak hárman haltak meg. Ő, az orvos azaz, a fia és az én mostohaanyám. A ... a felsége, a doktor felesége életben maradt, az édesapám is, és én is. Namost kérdés, hogy miért maradtunk mi életben. Hát akkor tudtam meg, hogyha injekcióban is adják a morfiomot, a gyomron keresztül megy, csodálatos módon, tehát előbb a gyomorba megy, és onnan szívódik fel. Úgyhogy amikor minket megtaláltak, akkor rögtön bevittek a kórházba, és gyomormosást csináltak. Persze, én nem tudok róla, mert nem voltam magamnál. Én fiatal gyerek voltam, azt hiszem hát hogy 15 és fél éves voltam, hát akkor egészen...

K: Tudta, hogy mit....?

V: Hát én tudtam, persze hogy tudtam, csak azt nem tudtam, hogy miért ébredtem fel.

K: És beleegyezett?

K: Persze hogy beleegyeztem. Csak azt nem tudtam, hogy miért ébredtem föl. Arra is emlékszem, hogy amikor fölébredtem, szóltak a harangok a magyar... a bányai református templomban, és nagyon közel – hát ott van mellette a kórház aránylag közel. És nem tudtam mi történt. Édesapám azért maradt életben, mert nem tudta, hogy a nikotin az egy valamennyire a morfiumnak az ellenmérge. És idegességében sokat szívott. Ilyen dolgok...

K: Egyeseket meg is ment a cigareta...

V: Ilyen ... igen... ilyen furá dolgok történnek az életben. Úgyhogy így maradtunk mi ketten életben.

K: És ezt az orvost hogy hívták?

V: Benedek. Pontosan a másik nevét már nem emlékszem rá.

K: És az édesapja ott a gettóban mesélte, hogy mi történik, vagy...?

V: Igen, mert ottan mondta, hogy elvisznek minket, és így tovább, és nicsen értelme azoknak a kínoknak alátegyük magunkat. Annyira tudta, hogy mi történik, hogy nekem a jobb fülem... a morfiommérgezés miatt... hogy mondják... ilyen folyásos volt. De külső, nem belülről, itten... és be volt kötve a fejem. És így érkeztem meg Auschwitzba, bekötött fejjel. Mikor Auschwitzban kinyitották a ajtókat, hogy mindenki menjen ki, ott kellett hagyja acsimagokat meg miegymás, akkor apám levette rólam a kötést, és kitanította: „Hogyha megkérdik hogy hány éves vagy, mondd azt, hogy 18 vagy – tehát nagyobb mint amennyi én voltam, tehát tudott a gyereklágerekről. És ha megkérdik dolgozni akarsz, akkor persze hogy dolgozni akarsz.” Úgyhogy beszéltem németül, aztán megtudtam, hogy az, aki ottan... azt ottan tudtam meg a többiektől.... aki ott volt egy tiszt, aki... a férfisorban...a férfiakat külön néz... a nőket külön. Ottan először a nagymamától váltam el, mint nő, ugye... hát mi csak négyen voltunk a nagymamával együtt, ugye, ... és akkor a férfisorban voltunk hárman. És akkor az orvos mondta ki menjen balra, ki mejen jobbra, az egyik ment dirket ... az öregek és a gyerekek egy része... hát a gyerekek mentek a gyereklágerbe, az öregek mentek a krematóriumba, ugye, és a másik oldalon volt azok akik munkába mentek. Na, és akkor megkérdezte ez tőlem, hogy hány éves vagyok, németül, én beszéltem otthon németül, már mondtam, na, és akkor mondtam, hogy hány éves vagyok, és hogy akar-e dolgozni, igen. De ezt mondom, hogy levette rólam ezt, nehogy azt mondják, hogy beteg vagyok, és akkor vigyenek valami.... tehát ő sok mindenről tudott. És neki köszönhetem azt, hogy ...

K: De Önnek konkrétan mit mondott?

V: Nekem...

K: Mikor beadták a ... mikor öngyilkosok akartak lenni?

V: Nem, csak azt, hogy nagy kínok várnak a lágerbe meg miegymásban, és nincs értelme, hogy ennek kitegyük magunkat.

K: És a szüleit nem akarta? Az édesanyját és...

V: Nem, őket nem. Ők külön voltak. Különben a nagymama úgyse egyezett volna bele, mint vallásos zsidó, úgyhogy nem is szólt neki, nem is szólt nekik. Tehát ő tudott ezekről. Mert úgy készített engem fel Auschwitzban, mint aki tudja, hogy mi következik. Hogy honnan tudta, azt nem tudom. Sose mondta meg.

K: És a gettósítás az hogy folyt le Nagybányán?

V: Hát... jött egy pár ember, egy komisszió minden zsidó lakásba, és mondták, hogy hány perc múlva tessék összeszedni egy pár dolgot, és visszük a gettóba. Minden további nélkül.

K: Ez mikor volt?

V: Hát ha jól tudom, május ötödikén volt. '44-ben.

K: De civilek voltak vagy katonák?

V: Civilek, civilek.

K: Fegyverük se volt?

V: Nem. nem hiszem, hogy volt fegyverük, nem volt szükségük rá. Az egyik civil, aki hozzánk jött, az az én tornatanárom volt. Például.

K: És akkor ki kellett menjenek a lakásukból,...?

V: Igen. És elvittek... hát azt más meséltem, ott az utca végén volt egy teherautó, abba raktak be. Odajött a német... ifjú német.

K: Még tudja, hogy hogy hívták azt a németet?

V: Halvány fogalmam sincs?

K: Nem gondolkozott azon, hogy jó lenne találkozni vele?

V: De igen, de komplikált volt háború után keresni embereket...

K: És a teherautóval hova vitték?

V: Hát ott előre megvolt..... Nagybánya szélén volt egy elhagyott... azt hiszem hogy téglagyár vagy valami ilyesmi, tehát ami már nem működött. És akkor azoknak a barakjait, és a ... mondjuk, valami volt ott építve, ugye, és akkor oda raktak be minket, persze la gramada, mondják románul, egyik a másikra. Tehát nem tudom hányan voltunk együtt. Földön aludni, szalmán, meg miegymás. Az el volt készítve..

K: És mennyit voltak ott?

V: Hát... pár hétig voltunk ottan, mert egy hónap múlva érkeztünk Auschwitzba.

K: És Nagybányáról egyenesen vitték Auschwitzba?

V: Egyenesen... hát egyenesen, de ez három napig tartott ez az egyenes. Egyetlen nagyobb városra emlékszem, amin átmentünk, az már Lengyelországban volt, Katowicze.

K: Ezt látták a táblán?

V: Azt láttuk a táblán.

K: Kinyitották közben a vagonokat?

V: Hát megtörtént, hogy kinyitották egy kicsit, kiszellőztettek, de..... nem volt elég.

K: És a ... meséljen egy kicsit a légerről is.

V: Hát Auschwitzban én nem voltam csak egy hétig. Mert minket utána Mauthausenbe küldtek. Hogy Auschwitz egy nagy láger volt, és onnan mentek az emberek más központi lágerbe. Így kerültem authausenbe, az már Ausztriában van, közel a Dunához. Ottan se voltam... hát oda már mikor vttek... hát vittek szintén ilyen bouvagonba, marha...

K: marhaszállító...

V: ... marhaszállítóba, de nem voltunk sokan, olyan sokan egy vagonban, persze ottan már katonák vigyáztak ránk. Elkerültünk Mauthausenbe, ottan voltunk ... nem sokat, három napot

voltunk ott együtt. Mauthausenben már az édesapám se tudta, hogyan csinálja jobban, és mikor egyesek megkérdezték, hogy hát hogyha van valaki, aki gyerek, miegymás, hát akkor... vegyük ki, és más lágerbe megy, és így tovább, és .. apám akkor azt mondta, hogy : „Fiam, te határozz, ha akarsz, akkor menj oda.” Visszautasítottam. Vele akartam maradni, kész. Úgyhogy együtt maradtunk, és onnan vitték minket Melkben. Hát Melkről sokan tudnak, mert ottan van egy híres Melki apátság. Az már nagyon régi apátság ottan. Hát ottan volt a Duna parton volt a láger. A láger széléről mi láttuk a Dunát. Ááá. Mi ott egy ... kis láger volt, tízezer ember körülbelül, az kicsi,... az kicsi, ugye.... Ottan dolgozni kellett, mégpedig egy pár kilométerre a lágertől csináltak, vagy akartak legalábbis csinálni egy repülőgyárat hegy alatt. Azért hegy alatt, hogy ne lehessen bombázni. És olyna hegyet választottak, ahol könnyű volt a tárókat csinálni, mert a a hegy főleg homokhegy volt. Tehát könnyű volt... ilyen pickhammerrel dolgoztunk,... tudja mi a pickhammer? Románul ciocan pneumatic, aszfaltokat szoktak...hát amivel mi dolgoztunk kisebbek voltak, mint ezek az aszfalttörők, mert vízszintesen kellett taratni őket, és előreemelni. Kellemetlen dolog, mert nyolc óra után az embernek így fáj a feje, hogy reszket mindene benne. Tehát ezt csináltuk mi, hát mi.... hát nem volt kész a háború végéig csak egy rész, egy kis része, a golyóscsapágy részleg volt kész, a többi nem volt semmi kész. Tárókat csináltunk, nem tudom, vagy öt tárót csináltunk, de

K: De milyen nagyokat csináltak?

V: Nem tudom.. volt egy nagyobb táró, két kisebb táró... hát nem tudom hány száz métert kellett bemenni a hegybe.

K: És férfiak voltak ebben a lágerben?

V: Csak férfiak. Általában ők külön csinálták a női lágereket, külön a férfilágereket.

K: Mind a tízezer em.. férfit vitték dolgozni?

V: Hát nem lehetett egyszerre. Előszöris három részben dolgoztunk, tehát 8-8-8 óra. Persze, amíg kivittek, amíg visszahozták azok akik nyolc órát voltak ottan, azok legalább 12 órát... mert ugye amíg mentek-jöttek, vártak, vonaton mentünk egy ideig, utána gyalog...

K: Messze volt a lágertől?

V: Van egy jópár kilométerre volt. Jópár kilométerre volt. Tehát a lágerből előbb gyalog mentünk az áll... egy kisállomásig, onnan vonattal tovább, és akkor ottan dolgoztunk, szóval sokat tartott. Ááááá..... a koszt rossz volt, nem nagyon lehetett megenni, ez az igazság, nagyon... az emberek lassan-lassan mentek tönkre. Nemcsak a koszt miatt, hanem idegileg, lelkileg, és így tovább. Utána... persze sokan voltak, aki.... sokan.. aránylag.. akik a lágerben dolgoztak. Nekem is siekrült egy adott pillanatban dolgozni a hogy mondják azt.... infirmerie.. magyarul.. ez nem kórház tulajdonképpen, kisebb mint egy kórház, de ... lágerkórház mondjuk. Tehát ottan dolgoztam, foglalkoztam a betegekkel, és legkönnyebb munka volt mint kimenni ... ugye... és dolgozni ottan. Dehát ezt is kellett csinálni. Hát egy adott pillanatban például odaraktak minket, akik ottan dolgoztunk, hogy a hullákat azokat rakjuk be teherautóba, mert ott nem volt krematórium, Melkben akkor, és vitték a hullákat Mauthausenbe. Azt hiszem, hogy kétszer egy héten jött egy teherautó, és vitte őket.... Hogy miért kellett olyan sok? Amikor bejött az ősz, bejöttek a hidegek... fűtésről nem volt szó, akkor körülbelül 30 halott volt egy nap. Egy nap. Számítsa ki, hogy Akkor mi történt? A láger száma lejjebb ment, akkor mindig hoztak újabbakat. Persze, ez volt. Tehát akkor kellett ezeket a hullákat berakni oda. A hullákat a WC alatt volt egy valahol... ottan rakták egyiket a másikra, és utána,.. persze ottan rossz volt a WC, rájuk ment minden piszok, kellemetlen munka volt azokat vinni.

K: De hogy volt a WC alatt?

V: Hát hogy hogy hogy volt. Hát voltak a WC-ék ugye, és alatta voltak a pince. Alatta volt a pince. De hát a WC-ék rosszak voltak, és ottan folytak le. Lefolytak, persze. Ottan nem láttam

olyat, de vissza... amikor Melket muszály volt .. felszámolni, mert jöttek az oroszok, az orosz csapatok, akkor egy részét gyalog vitték az Ebensee-i lágerbe. De engemet nem gyalog vittek, én már akkor betegállományba voltam, és vittek Melkebe. Vittek Mauthausenbe vissza vonaton. Hát Mauthausenben láttam azt, amit utólag fényképeken láttott maga is, hát egész kis dombok csak ... holtakból. Látott ilyet?

K: Igen.

V: Látott ilyen. Az ún. Voltak ... ezek voltak filmezve.. az eredeti filmek például a – a nürnbergi tárgyalást ha látta, legalábbis az első kiadást Spencer Traicyvel, ottan adtak egy ilyen ... filmet, dokumentáció, ami eredeti volt. Én láttam ezeket a dombokat, nem volt ekllemes az sem.

K: De a lágernek a berendezése milyen volt?

V: Hát mit tudom én, nem tudom hány százan voltunk egy terembe, ilyen priccseken aludtunk, tehát olyan hármasság volt, földszint, közép és fent, ..

K: Deszkából vagy...?

V: Deszkából. Deszkából, azon valami szalma talán volt rajta, de kevés. És adtak nekünk egy-egy ... amivel betakarózzunk, egy-egy pokrócot, és azon aludtunk.

K: És az öltözékük?

V: Hát az még Auschwitzban kaptuk az öltözéket, be voltunk öltözve ebbe a ... hogyhívják hogy mondják azt... csíkos öltözékbe, mint a megbüntetett emberek...

K: És kaptak számot is?

V: Auschwitzban kaptuk a számot is. Csodálatos módon én megszabadultam a tetovált számtól, nekem nem volt tetovált számom, nekem karszámom volt, de nem Auschwitzban kaptam, hanem Mauthausenben kaptam a számot.

K: És az édesapjának volt?

V: Volt, szintén nem tetovált.... mind a ketten Mauthausenben kaptuk a számot. 72762 voltam én és 72763 volt ő, mert László János után jött. Névsorba, igen, Gottlieb János, Gottlieb Lá... igen, névsorban vették. Pontosan.

K: És egy vászon volt, ami.....?

V: Nem, nem. egy táblára volt berakva, egy tábla, kis...

K: Fém?

V: Fémből, igen, és dróttal. És itt kellett tartani a karon, és azonkívül rá volt varrva a a ruhára itt is a mellén és valahol a nadrágon az egyik részén.

K: Voltak nemzsidók is ebben a ...?

V: Persze hogy voltak, persze, hogy voltak.

K: Politikai foglyok?

V: Voltak, voltak... Voltak például... nem tudom honnan került oda két spanyol. Szóval többen voltak, de kettő foglalkozott az új... olyasmi volt, hogy ilyen ... belső rendőr, tehát rendet tartott a ... szimpatikus alakok voltak a spanyolok. Utána jöttek a franciák, akiket később hoztak oda, szintén mint pótanyagot. Nekem például volt egy ... a lágerben... egy aki ... aki írta a dolgokat, mert ... ketten voltak, akik.... hát egy vezette a lágert, a blokkeltester, de volt mellette egy akinek kellett írni, hogy ki van .. és koszt, és mit hoznak, és így tovább... ez volt a schreiber. Schreib, írni kellett tudjon, ugye. Hát csodálatos módon az egy francia volt. Nem, nem zsidó, keresztény francia. Utána lengyelek voltak elég sokan, nem zsidók. Voltak ukránok, voltak mongolok. Honnan jöttek oda mongolok? Hát valahol bekerültek a szovjet katonacsapatokba, és mint foglyok kerültek oda. Ugye.

K: Volt valami megkülönböztetés?

V: Hát nagy nem volt, de hát mindegyiket... elsősorban ők másképpen tartották magukat. Ukránok voltak elég sokan. Volt egy angol pilóta.

K: Az is valami hadifogoly volt?

V: Mint hadifogoly került oda. Volt egy román, nem tudom hogy került oda, román román. nem tom az is mint hadifogoly került oda. De persze hogy nem román... Romániából mint ellenség jött, hanem máshova került be. Ugye ... az egy volt, egy ilyen, egy olyan. De a nagy része zsidó volt, a jó nagy része zsidó volt, főleg az elején, mikor mi odakerültünk.

K: Más lágherekben hallottam, hogy például más színű volt az, amire a számot ráírták zsidóknak és.....

V: Mindenütt, mindenütt. Mindenütt megvolt az. Volt három: piros, fekete, zöld. A pirosak voltak a politikaiak. Csodálatos módon én politikai voltam. Hogy miért, azt nem tudom. És hogy miért volt minden zsidó politikai, azt se tudom.

K: Ebben a melki táborban? Lägerben?

V: Mindenütt. Mindenütt ahol láger volt, volt ilyen.. a szám mellett volt egy szín. A szám mellett volt egy háromszög, és ott volt egy szín. És az a szín mutatta, hogy ki honnan került elő. A fekete... hát azok voltak a kis tolvajok, a munkakerülők, például, nem akartak dolgozni, és beralták a lágerbe őket. Az én főnököm, a barakk főnöke, az egy ilyen fekete volt. És voltak zöldek, azok voltak a gyilkosok, akiket kiszedtek a börtönből, és berakták a lágerbe. Ezek rendszerint németek voltak.

K: És volt egy ilyen háromszög?

V: Ugyanolyan háromszög, csak zöld volt. Pontosan.

K: És a szervezése a lágernek? SS-ek voltak vagy?

V: SS-ek voltak, és kevés Wehrmacht tiszt volt bent, de volt, megtörtént, hogy ... volt egy adott pillanatban egy Wehrmacht orvos. Ugye, hát az nem volt SS orvos. Annak köszönhetem az életemet én például. Mert egy adott pillanatban bet... azt ... én beteg vagyok... de nem voltam beteg, nem voltam olyan beteg, hogy miért rakjanak a .. lágerkorházba be. És akkor én jelentkeztem, hogy beteg vagyok, és hozzá mentem, szépen németül elmeséltem, hogy 16 éves vagyok, és nem bírok tovább dolgozni, ha odaküldenek, meghalok. Ott tartott a korházban végig. Ilyenek is voltak. Szóval... mit mondjak. De a ... a többi az mind SS volt, a főnök SS volt, akik vigyáztak ránk, mind SS tisztok voltak, és utána voltak a katonák, akikkel mentünk a munkába, ugye. Ötös sorban voltunk, és mindkét oldalt katonák puskával vigyáztak ránk. Nem is tudom milyen katonák voltak, nem is volt érdekes. Utána hát... voltak a barakkok, több barakk volt, és minden barakkban volt nem tudom hány száz ember. És ezek voltak a munkásbarakkok. Fel volt osztva, hogy ki megy reggel, ki megy délután, ki megy éjszakára, ugye, dolgozni. Voltak a barakkok, és a barakkokon kívül volt eza korház például, volt a konyha, ugye az szintén.....

2. kazetta, A oldal

K: Tehát voltak a láger vezetői, a tisztok, és voltak ilyen belső emberek, a kápók?

V: Persze. Persze, hogy voltak. Minden barakknak volt egy főnöke, azt úgy hívják... úgy hívták, hogy Blockältester. Hát az Ältester az az idősebb, hát... főnök ugye, Blokkeltester és melette volt a Schreiber. Aki vezette a kondikát, ugye. De ezek foglyok voltak.

K: És hogy választották őket?

V: csodálatos módon. Először szadistákká nevelték őket, és utána odarakták főnököknek. Például az én Blockältesterem az elmesélte nekem egyszer, hogy ő nem tudom, hány évet már volt lágerben, vagy hét-nyolc éve volt lágerben... hogy az elején vitték.... volt egy főnökük, és a

főnöknek megadták azt, hogy most elmennek nem tudom, hova dolgozni, és csak.... mondjuk, százból csak 15 jöjjön vissza. A többiket ki kellett végezni útközben. Ahogy lehetett.

K: Ó honnan került?

V: Hát ő mint Arbeitscheuer volt ott, fekete.... háromszöge volt nekije... valószínűleg dutyiból, vagy nem tudom. Hát.. ugye ... most amikor már mindez megvolt akkor azok, akik túléltek, akkor odarakták őt ugyanarra a munkára. Például mesélte, Mauthausenben volt az a híres hogy hívják azt? kőbánya. Mauthauseni láger keretén belül volt. Azt kérdezte valaki tőlem: „Láttad azt a kőbányát, amikor ott voltál?” „Nem, csak azután a háború után. Ha ott láttam volna, akkor nem lettem volna itt.” Mert onnan nagyon kevesen kerültek elő. Akkor odarakták őket, hogy köveket hozzanak.. nagy darab köveket lépcsőn föl. És mikor jöttek, akkor meglökték őket, visszaestek, a kövek rájuk, megölték... egy csomót megöltek közülük. És miután szépen így kitanították, hogy milyen jó szadistának lenni, akkor odarakták Blockältesternek.

K: És hogy viselkedtek?

V: Hát.... rosszul.... rosszul. Én egy adott pillanatban meg is ilyedtem tőle. Tudniillik az egyik zsidó elaludt egy reggel. Elaludt. A többiek is hibásak voltak, mert senki se figyelt fel. Az az igazság, hogy mindenki... magával se tudott eleget törődni, nem hogy másokkal törődjenek. És nem volt ottan amikor csinálták az ugynevezett ápetl. És hiányzott valaki nála. A nagy tragédia ugye. Megszökött? Mi van vele? És mikor megtalálták, akkor elkezdte verni, ütni amit akar....szóval, hogy rövid legyenek. Mikor én ... aztán.... én akkor éppen aznap munkába mentem, nem tudtam, mi történt, csak amikor visszajöttem, és akkor a többiek elmesélték nekem azt, hogy addig.... addig ütötte őtet, amikor látta, hogy nem hal meg, akkor felakasztotta. És kész. Ezt ő csinálta a saját kezével.

K: Mégis hogy került olyan kapcsolatba vele, hogy elemsélje hogy hogy tanították ki?

V: ÁÁÁÁ..... Meg akarja tudni? Nagyon meg akarja tudni? Homoszekszuális lett a lágerben és én voltam az egyik ifjú. Nem az egyetlen. És akkor szóbaálltak velem. De aztán előbb-utóbb már nem lettünk jóba, és azért kerültem munkába. Nem ... nehezen, nem lehetett bírni.

K: Addig nem dolgozott?

V: Nem, ott tartott mellette heteken keresztül. Más munkát adott nekem a barakk keretén belül. Úgyhogy ha már így kikérdezett, akkor megmondtam, ugye. És akkor közelebb voltam hozzá. Sokat mesélt, én mit mondjak?.. egyébként... mikor normális perceiben volt, szimpatikus is volt. De nagyon keveset tartott ez az egész, sajnos. És akkor mind mesélt. Mesélt ezt, mesélt azt, szóval...

K: De így félt tőle?

V: Félttem tőle. Félttem tőle. Egyszer megharagudott rám, nem tudom miért, és azt parancsolta hogy menjek a láger szélére, ottan voltak azok a drótok elektromossággal. „Na, menj a drótokhoz.” És elindultam, őszinte leszek, azt mondtam, hogy inkább dögöljek meg ottan a drótok között, minthogy tovább éljek így. És mentem. Ő nem várta el tőlem azt hitte, hogy én félnék.. szóval nagyon félek. És utánam futott, elfogott, és visszahozott. Azt mondja nekem: „Azt hittem, hogy gyáva vagy.” Na jó hogy hitte. De már közel voltam a drótokhoz, amikor elkapott.

K: Voltak öngyilkosok is?

V: Voltak. Voltak, de egy Volt Nagybányán egy érdekes család, lengyel. Nem tudom, hogy szabadult meg Lengyelországból, mérnök. Nem is tudott se magyarul, se románul, németül beszélünk, németül jól tudott, akinek a felesége a saját unokahúga volt. És volt egy gyerekük, aki teljesen hülye volt. Szóval annyira degenerált volt, hogy nem tudom négy-öt éves korában ágyban.. szóval csak fekve volt, magára csinált, csak így ni, nevetett, nem volt... nem tudott beszélni, nem tudott menni, nem tudott semmit. Ők beadták az iratokat Amerikába. Amerika

befogadta őket, gyerek nélkül. És nem mentek. Hogy miért nem hagyták ott azt a szerencsétlent? Nem tudtak lelkileg elmenni. Egyetlen gyerekük volt, ez volt.... És deportálták őket. Na, ez volt az egyetlen eset akiről halottam, hogy fekvé akasztotta fel magát. Képzeje el, mennyi akaratérő kel abban, hogy az ágyban volt, a felső priccságyhoz rakta a ... a nem tudom mi je volt, azt hiszem, hogy valami... nem tudom honnan került spárgája, vagy mi je volt neki, oda felakasztotta magát, és ottan maradt, nem mozgott, amíg meg nem halt. Fura, ugye?

K: És a drótnak nem szaladtak neki?

V: Nem, nem tudok róla. Halottam esetekről hogy öngyilkosak voltak egyesek, de Erről azért tudok, mert ismertem az illetőt.

K: Ezt hogy hívták?

V: Ert Háim. É-vel. Ert Háim.

K: Háim?

V: Nem, nem, ez volt a családneve, Erthaim, egybeírva. A keresztnévét nem tudom.

K: Mennyi ideig vot összesen a lágerben?

V: Tizenegy hónapot.

K: Tizenegy? Ebben a melkiben vagy összesen?

V: Összesen, összesen. Auschwitzban, Mauthausen, Melk, ismét Mauthausen. Tizenegy hónapot voltam, de utána még két hónapot voltam.... utána, felszabdulás után, mert annyira le voltam gyengülve, hogy ne tudtam a lábomra se állni. De ottmaradtam.

K: És dolgozni Melkben mennyi ideig dolgozott?

V: Hát nem tudom pár hónapot, talán két hónapot, három hónapot, nem túlságosan sokat. Beszélék erről a nagy munkáról. Mert utána dolgoztam a kórházban, ott dolgoztam jópár hónapot. Csak a végén két vagy három hónapot azt mondtam, hogy beteg vagyok, és beteg maradtam.

K: És két hónapig tartotta ez az orvos a kórházban?

V: Hát tartott az orvos.... mostmár mikor kiengedtem, akkor megint visszajöttem más bajjal, szóval akkor már ment a dolog. Már ismertem ottan, hogyan kell csinálni a dolgokat.

K: Hogy kellett?

V: Például azt mondtam, hogy diarém van. hát hogyha az embernek diaréja van, akkor be kell mutassa. De nekem nem volt. És akkor ottan hagyott a tiszt, hogy mutassam meg. De ki vigyázott rám? Szintén egy hogy mondjam? egy lágeres ugye egy fiatal fiú volt az. És akkor egy adott pillanatban látta, hogy nehézségem volt, és elvette tőlem az éjjelit, ami alattam volt, és elvitte. És utána, mikor kérdezte..... „Hát csinált, elvittem, hogy kimossam.”

K: És így tudott a kórházban maradni.

V: Így tudtam kórházban maradni egy ideig.

K: És amikor Mauthausenbe visszavitték?

V: Nem, akkor már ottan nem volt.. nem volt hogyan dolgozni, nem is volt hol dolgozni. Egy adott pillanatban már nem is voltak SS-ek ottan, az SS-ek elmentek....

K: Milyen hónapban volt amikor visszavitték Mauthausenbe?

V: Hát... áprilisban. Nem voltam sokat utána már Mauthausenben. Május 5-én volt a mauthauseni lágernek a felszabadulása. Hát én négy anpot... négy nappal a háború vége előtt szabadultam én meg. Ugye. Ottan már nem volt.. ottan volt egy ilyen bécsi civil rendőrség... bécsi rendőrség volt aki vigyázott nagyjából a rendre, de már nem csinált semmi rosszat ottan. Ez volt a Mauthausenben. Hárman voltunk egy ágyban ennivalót majdnem semmit nem adtak, annyira .. mondom, annyira le voltam gyengülve egy adott pillanatban be kellett vinni engemet egy másik kórházba. Akkor kerültem át Ebenseebe. Az ebenseei kórházba, amit az amerikaiak egy kicsit rendbehoztak, és ottan mesterségesen tápláltak engemet vénán keresztül, amíg helyrehoztak.

K: De ez már szabadulás után volt.

V: Szabadulás után. De nagyon sokan haltak meg szabadulás után. Mert már nem volt visszaút, nem lehetett megmenteni őket.

K: És sokan hataak meg, hogy nekiláttak és ettek.

V: Igen. Pontosan. Igen

K: És mennyi ideig volt ebben a korházban még?

V: Mondom, kábé két hónapot. Majdnem két hónapot. Tehát egész májusban, június vége fele kezdtem hazafele jönni. Június vége fele voltam Budapesten is, maradtam vagy három-négy napot, és..... de tulajdonképpen július 14-én érkeztem Nagybányára. Erre emlékszem, mert.....

..... (telefon).....

K: A korházból hogy került haza?

V: Hát ez már... az Ebensee-i korházban voltam..... hát akkor adtak ezt a papírt, amivel felülhettem akármilyen vonatra ingyen, mert vittek, és akkor előbb elkerültem még egy lágerbe.... hát az most már felszabadulás után volt, akkor már nem voltam bezárva oda, de volt hol aludjak egy éjszakát, kettőt. Ez valahol szintén Ausztriában volt Linz mellett. És akkor meglátgattam Linzet is. Útban hazafele. És akkor vettem egy másik vonatot hogy Magyarország fele kerüljek. Nagyon sokat utaztam, mert meg kellett kerülnünk Bécsset. Bécs agyon volt bombázva, nem ment vonat arrafele abban az időben. És úgyhogy Sopronba kerültem. Jól megkerültük az egész utat, ugye. És Sopronból Pestre. És Pesten már rögtön volt címem, rögtön mondták, hogy akik a deportálásból jönnek haza, hova kell menjenek.

K: Mondták az állomáson?

V: Mondták az állomáson, igen. Én már hallottam róla, hogy vannak ilyen központok, már tudtam róla. És akkor elmentem oda. És akkor ott megint irányítottak.... megkérdezték, hogy mit akarok, mondtam, hogy akarok hazamenni Nagybányára, és akkor volt a románoknak ott egy képviselete. És akkor oda is elmentem ők is adtak egy papírt.

K: A román hadseregnek vagy a zsidóság..?

V: Nem, nem ez nemcsak... ez mindenkinek, aki haza akart jönni. Szóval lehetett katona, volt katona, vagy deportált, nem volt érdekes.

K: A román államnak volt egy irodája?

V: Volt egy irodája ottan, igen, Pesten, egy küldöttsége, aki ezeket adta. És akkor kaptam még egy papírt, és akkor jöttem hazafele vonaton. Hogy hogyan utaztunk, az egész más kérdés. Rosszul könyörgöm. Én olyan rosszul néztem ki Budapesten, hogy miután felmentem egy vagonba, amelyik ment Debrecen fele, ez volt az út, Debrecen fele, egy adott pillanatban jöttek az orosz katonák, és mindenkit kiraktak a kocsiból, hogy ez nekik kell és ők utaznak ezzel a vagonnal. És mikor engem megláttak, visszavittek. Olyan rosszul néztem ki. Úgyhogy az orosz katonákkal mentem utána egészen Debrecenig. Debrecenben volt a következő vonat, és onnan jöttem Nagybányára. Hát persze köben látogattam ismerősöket Pesten is, Debrecenben is mert voltak. Adtak címeiket, akiket ismertem. De hát az pár órát tartott, a látogatás.

K: Régi ismerősöket?

V: Régi.... nagybányaiak, akik oda kerültek. És akkor július 14-én éjjel két órakor megérkeztem Nagybányára. És akkor elmentem a volt zongoratanárnőmhez. Hogy miért választottam őt? Érdekes dolog.

K: Hogy hívták?

V: Hát.... Kádár Erzsébet. Kádár Erzsébetnek a férje Kádár Géza festő volt, csodálatos módon mind a kettő illegalisták voltak, kommunisták voltak, nem tudom hogy szabadultak meg. És a nő zsidó volt, csak ki volt keresztelkedve, úgyhogy ő nem.... a Kádár Erzsébet. És lánykori neve Hevesi volt, és neki volt egy húga, aki Pesten volt zongoraművész, nem tanárnő. Tehát mind a

ketten zongoristák voltak..... és akit deportáltak. Ő nem jött vissza. Hevesi... ő volt Hevesi Erzsébet, a másik nem tudom milyen Hevesi volt. És akkor hozzájuk mentem. Rettenetes körül... azért is mentem ottan, mert tudtam, hogy olyan emberek, akik ebből nem fognak problémát csinálni mert ahogy én kinéztem, amilyen piszkos voltam, amilyen bűdös voltam, akárhova nem mehettem. És akkor

K: Adtak valami ruhákat, amikor hazajött?

V: Hiába adtak, nem voltak lehetőségek azután se most se mosakodni se, rendbe tartsam magamat. De én még a légerruhákkal jöttem haza Nagybányáig. K: Csíkossal?

V: Nagybányáig. Csíkossal. És Nagybányán kaptam ruhákat, igen, ott kaptam Nagybányán, végülis kaptam ruhákat. És akkor ... persze ottan éjjel, ahogy én voltam, a fürdőszobában mindent levettem magamról, megmosakodtam, és akkor adtak nekem egy .. nem tudom ... pizsamát, nem az enyémet, persze, és akkor lefeküdtem. Ez volt az első éjszaka jó több mint egy év után. Ottan voltam vagy egy pár hétig, ott csíál... akkor csináltam azt a fényképet, amit mutattam, a láger utáni az első fényképet. Hát megmértem magamat, Nagybányán már elég kövér voltam, 45 kilós. Tíz nap alatt tíz kilót híztam. Tíz nap alatt tíz kilót híztam. Namost, közben megtudtam, hogy a nagybátyám megvan Bukarestben, sikerült valahogy vele felvegyem a kapcsolatot, mentem Bukarestbe. Ő nem tudta, hogy én megyek, rosszak voltak akkor a közlekedések és a kapcsolatok, és a posta is, minden amit akar. De ottan volt a sógora, aki fogadott. És utána ő is rögtön hazajött, ő valahol nyaralni volt Busteniben. És utána vitt engem is oda, és ott töltöttem vele egy pár hetet. Egy kicsit rendbe szedtem magamat. Ő megkérdezte hogy mit akarok, én megmondtam, hogy mit akarok, és visszamentem Nagybányára. Nem volt probléma. tartottam, azóta is tartottam vele a kapcsolatot amíg meghalt.

K: Ez az a nagybátyja amelyikről mesélte, hogy milyen szépen éltek a feleségével.

V: Igen, igen ez az. És akkor hazakerültem... visszakerültem Nagybányára, és akkor kezdtem utána érdeklődni, hogy hogyan tudom befejezni az iskoláimat. Rögtön a magyar tagozathoz mentem, beleegyeztek abba, hogy két évet csináljak egy év alatt, mint magántanuló. Mert egy évet vesztettem, nem az én hibámból..... és egy év után beiratkoztam... az utolsó nyolcadig osztály... abban az időben úgy volt hogy a gimnázium nyolc osztályos.... és visszakerültem a volt kollegáimmal. Mert behoztam azt az egy évet.

K: Az egy év alatt otthon tanult?

V: Otthon nem tanultam.

K: Tehát nem kellett járjon...?

V: Nem kellett járjak az iskolába.

K: Csak vizsgázni.

V: Csak vizsgán.. hát tanultam, amit tudtam, akkor ... ottan tanulni, nagyon nehéz volt, de hát levizsgáztam végülis, elintéztam a vizsgákat és visszakerültem akkor.... tehát nyolcadikban már a saját kollegáimmal voltam együtt. Persze nem csak azok, mert jöttek máshonnan, de főleg azok voltak, a volt kollegáim. És azokkal érettségiztünk, és mindegyik ment a maga útjára. Na, és....

K: Miből élt?

V: Segélyekből. Segélyekből, kaptam segílyt.

K: Honnan?

V: Ahonnan akarja. Még a elmentem a város vezetőségére, az is adott, mert IOVR tag voltam, Invalizi, văduvă și..... Orfani, văduve de război. IOVR. Invalizi, orfani și văduve de război. És akkor kaptam pénzt ettől....

K: A román államtól akkor

V: Igen na, akkor nem volt probléma. Kaptam tőlük, kaptam segílyt a hitközségtől, szóval valahogy kijöttem. Én se tudom, hogy éltem, de valahogy sikerüt átvészelnem.

K: És hol lakott?

V: Namostan, volt valami nagy szerencsém. A Főnixnek az egyik tulajdonosa élt Bukarestben. És hol Bukarestben volt, hol Nagybányán volt, és nagyon szerette édesapámat, mert ő csinálta neki az ásványgyűjteményét is, többek között. És ő segített anyagilag utána. És segített alaposan.

K: Mikor az egyetemen volt?

V: Nem, nem, még a középiskolában voltam. Az egyetemen már kevésbé segített. Azért is, mert '47-ben kerültem az egyetemre, '48-ig én még kaptam holmi segélyeket, amiből tudtam élni, de ő viszont közben elment az országból. Elfutott. Jól tette. Ő felajánlotta nekem, hogy magához vesz, és visz engemet hogy mondják magyarul a infia?

K: Örökbe fogadni

V: Örökbe akart fogadni. Én nem akartam senkihez se menni örökbe fogadni. Megvolt a saját egyéniségem, és nem akartam másokat hallgatni. Nem mindig jó ez, de ez volt. És

K: Hgy hívtá őt?

V: Weizer.

K: Zsidó volt?

V: Zsidó volt, persze, Weizer Miklós.

K: Bukarestben élte túl a háborút?

V: Bukarestben élte..... nem, Pesten élte bocsánat, Pesten élte túl a háborút. Namost, vjon csak egy kicsit. Egész Magyarországon eldeportálták a zsidókat, csak Pesten nem sikerült nekik. Pesten nem tudom melyik szigetre Margit-szigetre vagy melyik szigetre vitték a zsidókat, és nem sikerült... túlságosan nagy volt a kapcsolat a zsidók és nem zsidók között Pesten főleg. Magyarországon is. És ott nem sikerült deportálni őket.

K: Lehet idősebb volt mert ott a fiataokat vitték először.

V: Nem volt már olyan nagyon fiatal ő se, fiatabb volt persze mint mások.

K: Az édesapjánál idősebb volt?

V: Nem. Nem, körülbelül egyidősek voltak, vagy talán még fiatalabb volt mint édesapám. Weiser Miklós. És egyébként ottan nősült.

K: Budapesten?

V: Igen. Ott ismerte meg a feleségét. Mert hogy miért nősült ott, azt már tőle tudom. Mert hát... sokan jártak... sok nő járt utána. Képzelden el egy jóképű, magas férfi, aki gazdag, akinek egyeteme van – vegyészetet csinált, és konzervatóriumot csinált, nagyon szépen énekelt, jó hangja volt. Tehát mit mondjak mindene volt és főleg pénze volt, tehát úgy estek a nők utána, mint annak a rendje. És akkor nem nősült, mert azt mondta, hogy mindegyik a pénzéért nősül vele. De ottan megismerkedett valakivel, aki belészeretett anélkül, hogy tudja hogy kicsoda. És akkor azt elvette feleségül igen.

K: És hova mentek ők?

V: Valahova ki Amerikába de pontosan hogy hova..... Argentínába, talán. nem tudom pontosan. Körülbelül sikerült neki egy csomó pénzt kivinni külföldre, és volt miből éljen, de sajnos nem túlságosan későig, egy pár tíz év múlva vagy valami meghalt szívszélhűdésbe. Tehát elég korán halt meg, nem lett öreg. Tehát ő segített, mikor középiskolás voltam, és az egyetemen aztán kezdtem kapni a különböző segítségeket. Hát volt a Jointnek..... ugye Kolozsváron..... volt hol.... volt hol lakjak is Kolozsváron, a Jointnél, és hol egyek, ingyen kantin, ingyen....

K: Bentlakás és kantin?

V: Minden ingyen volt.

K: A Joint tartotta fenn?

V: A Joint tartotta fent, a Majális utca volt, hogy most hogy hívják, nem tudom. És elég központi is volt.

K: Republicii, azt hiszem. Amelyik a ...

V: Ott a Casa Tineretului mellett kell felmenni, a a a Botanikus az párhuzamosan van tőle balra fele. Az egyik.... Ja, igaz, ez hátulról. Igen. Valami ilyesmi. Ottan volt a az elején, és aztán elkezdtem keresni én is, és haramadéves korom... tehát két évig volt problémám, haramadéves koromban kineveztek gyakornoknak. Tehát diák voltam, és gyakornok voltam, és tartttam szemináriumokat az első évvel.

K: Milyen szemináriumokat tartott?

V: Hát analízist az első évben. Utána csináltam mindenfélét. Így történt meg az, hogy mikor nyugdíjba mentem, nekem elismertek 50 év felsőoktatást. 50 év felsőoktatást.

K: Szép.

V: Igen. És hát akkor már nem volt.... De közben megnősültem. Jött a másik probléma. Megnősültem még mikor másod éves votam. Másod év elején. És akkor sikerült egy szobát szerzzek aránylag olcsón, szintén egy zsidó családnál akiknél nagyon jól éreztük magunkat, és sikerült az egyetemen szerzni a feleségemnek egy.... hát ő... nekem kollegám volt a középiskában az utolsó évben csak. Nagybányán, igen. Laktam is nál.... a szüleinél. Az volt a baj, ugye. És sikerült neki egy ilyen tisztviselői állást szerezni, tehát ő is keresett, egy évig, utána. Egy év után.. én is még kerestem még dolgoztam... mit dolgoztam? Pénzt gyűjtöttem az Antal Márknak. Úgy hívták azt a Joint álta fenntartott.

K: Bentlakást?

V: Bentlakást, ugye. Én már nem laktam ottan, de dolgoztam nekik, jártam a városban, gyűjtöttem a pénzt, és akkor nem tudom hány százalék az enyém volt a pénzből. Ez volt a Szóval átvészelttem.

K: És a feleségét hogy hívták?

V: Butkovits Aliz. De tulajdonképpen ő is Butkovits volt, mert a második papája, mostoha papája, ugye, az hogy mondják azt, már kérdeztem a infiat.... Örökbefogadta. Mert eredetileg Berger Aliz volt. És a Berger Aliz hogyan szabadult meg a háborútól? Az egész furcsa, mert az édesanyja az ki volt keresztelkedve, mert egy keresztény volt a férje, és akkor ő ... ő nem kellett deportálják. De a lányuk, hiába volt kikeresztelkedve, nem volt férjnél, hát kicsi volt, fiatal volt, kellett volna deportálni.

K: De akkor a lányuk nem is volt csak félig zsidó.

V: Nem. Ő száz százalékos zsidó, mert az anyja is zsidó volt, csak kikeresztelkedett, és az apja is zsidó volt, mert Berger volt.

K: És a második férje volt az édesanyjának.....

V: ... az kersztény. Pontosan. És akkor kikeresztelkedtek de volt egy szomszédjuk, és a szomszédnak volt Szinerválaj.....

K: Szinerváralján

V: Az Seini románul, tehát Bánya és Szatmár közepén körülbelül között, volt egy szállójuk. És akkor odavitte a leánykát, és ott tartotta a háború végéig. És így szabadult meg. Hiába keresték, nem lehetett megtalálni.

K: A szállóban?

V: Hát nem keresték a szállóbe, ki tudta hogy a szállóbe.... otthon hiába keresték.

K: Nem, nem, de volt a szállóben egy kis háza?

V: Persze, volt ott hol lakjon hol egyen, volt minden hát persze, hogy volt. És így szabadult meg ő. És .. tehát ez volt az első házasságom. Volt egy fiunk, az '50-ben született mikor, haramad éves voltam. Az matematikát végzett itt Iaşiban. Miután elváltunk, ott maradt Koozsváron az édesanyjánál. Normális volt, mert öt éves volt vagy hat éves volt, mikor elváltunk, hát kis gyerek volt. Nem volt nekem mit kezdeni egy kis gyerekkel itten ugye. Ez így volt, de mikor egyetemre

került, akkor ide vettem. És akkor itt végezte a matematikát. Visszakerült Kolozsvár mellé, utána Kolozsvárra, és ott házasodott, kiment Izraelbe, és kész. Elveszlődött az, hogy nem zsidó ő. Hát tulajdonképpen ő ki van eresztelkedve az anyja, én miattam.... Normálisan ment ki Izraelbe, nem volt problémája.

K: Hányban ment ő ki?

V: '89-ben, pár hónappal Ceaușescu leeseése előtt.

K: Őt hogy hívták?

V: Péter.

K: És hányban halt meg?

V: '96-ban. 46 éves és valamennyi.... márciusban született, decemberben halt meg.

K: A feleségét hogy hívják?

V: Mostan Luță. Tehát Aliz.... a férje után. nem volt több gyerek, nem volt több gyereke. És mondom, ottan van két unokám Izraelben, megvan mind a kettő.

K: Őket hogy hívják?

V: Hát.... a felesége az román volt.... hát román, aki kint van Izraelben. A két gyereknek román neve van, az egyik a Mircea, a másik a Silviu. Mert a mama adja rendszerint a neveket. De mikor kimentek Izraelbe, mind a ketten felvettek zsidó neveket. A Mirceából Miha lett, és a Silviuból Yossi. Most probléma van, mikor idejönnek, mert kell külön papírral ighazolják, hogy ők azok, akik innen kimentek.

K: Ők hány évesek?

V: Hát.... megmondom, mikor születtek. '79 és '83. igen. A legkisebbik az már 23 éves elmúlt, és a másik négy évvel nagyobb.

K: Ők mit csinálnak most?

V: Hát mind a kettő persze befejezte a középiskoláját, a nagyobbik már befejezte a hadsereget is, a kisebbik ő egyébként, hamarább, mert ő idősebb, és most már diák. A kisebb az múlt évben fejezte be a katonaságot, és most fog feliratkozni egyetemre.

K: Milyen egyetemre?

V: Nem tudom. A nagyobbik az tudom, hogy közgazdaságot csinál, a kisebbik nem tudom ...

K: Milyen városban laknak?

V: Hát az anyjuk Sederotban van Sederotnak írják, Sederot. De hát ők nem nagyon laknak az anyjukkal, mind a kettő.... főleg Jeruzsálemben laknak, mert ottan van az egyetemen a nagyobbik, most már van egy barátnője is, azt hiszem együtt is fognak lakni, tehát ottan marad, a kisebbik az eddig Jeruzsálemben volt, hogy hova iratkozik be az egyetemre azt nem tudom.....

K: És az édesapja mikor halt meg?

V: Januárban. '45 januárjában. A lágerben.(telefon).....

K: az édesapjával?

V: Együtt voltunk, igen.

K: Egy barakkban is?

V: Egy barakkban.

K: Ő dolgozott?

V: Ő is dolgozott, amikor lehetett nem dolgozott.....(telefon).....

K: A Bolyai egyetemről még meséljen, a tanáiról kik tanították?

V: Hát a Bolyai egyetem az na, az jó magyar tanárokat hozott Magyarországról Kolozsvárra, és kevesen voltak a kolozsváriak. Mert hát természetesen ottan már nem volt magyar egyetem akkor. És isteni tanárim voltak, véleményem szerint, nagyon jó matematikai kiképzést kaptam, ami egész életemre használt.

K: Kik voltak?

V: Hát kezdjem: Borbély Samu. Borbély Samu a nemcsak matematikus volt, hanem mérnök is volt, és Németországban is dolgozott egy ideig, például azt hiszem, hogy a Stuka-nak (Sturzkampfbomber) vagy melyik szárnyának a profilját számolta ki, és így tovább. Hát ő utána... ő se volt Hitleres, tehát neki nem volt politikai baja, de mikor látta, hogy mi lesz, akkor elment Németországból. De jó kiképzésű, nagyon jó kiképzésű volt, és nagyon jó praktikus matematikus volt. Utána volt a Gáspár Rezső. A Gáspár Rezső, aki kevésbé praktikus, de nagyon jó elméleti felkészültsége volt, és nagyon szép kurzusokat tartott, például sokaságelméletet, és ilyen valós függvényeket. Nagyon szép kurzust tartott. Hát az egyetlen olyan tanárunk is volt, aki ottan volt, ott maradt, ő tulajdonképpen már tanársegéd volt az első világháborúban..... Nem ment onnan el, mert ottan nősült, ottan maradt, középiskolában tanított, de egyfolytában olvasott, úgyhogy neki nagyon szép általános műveltsége volt. Mindig azt mondtuk hogy mindig egy olyan járó enciklopédia. Mikor kérdeztek valamit tőle, mindig megmondta, hol lehet megtalálni. Ez volt a Gergely Jenő. Egyébként nála is csináltam a diplomadolgozatot.

K: Ő mit tanított?

V: Hát ő főleg geometriát.

K: Geometriából írta a dolgozatát?

V: Görbe felületelmélet és így tovább. A a az álamvizsgadolgozatot a variációs számításból csináltam, de szintén nála ő adta a témát. Fizikából szintén volt egy nagyon jó felkészültségű tanárunk, a László Tihamér jó kísérleti fizikus volt. Talán nem volt olyan nagy koponya, de első éves korban egy isteni fizikai ... ilyen kellett oda, nem nagy tudós. Ugye. És hát természetesen ottan volt a Vescan Teofil, aki idejött Iaşiba, és utána jöttem én is ide. Ugye. Aki nagyon szép elméleti fizikai kurzusokat tartott. Ővele is csináltam az elméleti mechanikát és utána egy általános fizika... elméleti fizika kurzust is. Nagyon szép műveltsége volt, és ami nagyon fontos, tényleg nagyon termékeny volt. Ugye ő itten Iaşiban halt meg 50 éves korában, de több mint 150 dolgozata volt akkor már közölve. Szóval azokról beszélek, ami dolgozat volt, tehát matematika, fizika. Őneki is volt legalább három diplomája, matematika, fizika és filozófia.

K: És ő románul tartta az előadásait?

V: A Bolyain magyarul. Hát ő úgy beszélt magyarul mint románul.

K: De román anyanyelvű volt, nem?

V: Ő se tudja. Ő se tudja. Egyébként ugye a második felesége az magyar volt, nekem kollegám volt, az is meghalt sajnos, fiatal korában, attól volt három gyereke, hát ők se tudták, hogy mi az anyanyelvük, mert otthon hol magyarul hol románul beszéltek. Egyszerre tanultak meg románul is magyarul is. Ugye? Utána ez a Vescan pedig azt megengedte saját magának, hogy mikor ki kellett tölteni a személyes adatokat, akkor ahhoz hogy milyen nemzetiségű, azt írta, hogy erdélyi. Se magyar, se román, ő erdélyi. Kész, ezzel el volt intázva. Szóval jó... jó tanáraink voltak. Ez az igazság. Most a fiatal nemzetség is jó. Hát ottan van a jóbarátom, aki pár évvel idősebb mint én..... de abban az időben már tanársegéd volt, a Gábos Zoltán, aki egyébként a Magyar Akadémia külső tagja. Most is Kolozsváron van, nyolcvanegynéhány éves, de jól tartja magát nemrég láttam.

K: Igen, ő még bejár az egyetemre...

V: Bejár az egyetemre..... hát nem tudom, mostan még van-e... akkor még tartott valószínűleg. Ugye tehát ottan volt, a kollegák között ott volt a Weismann Endre, ez zsidó, aki ottan maradt tanár, főleg a szilárd test elméletével foglalkozott, utána kiment Amerikába családotól, és onnan nyugdíjba. Ő is idősebb mint én. Tehát voltak ilyen fiatal..... nem, egyik se volt tanárom nekem, de ottan volt, az a környezetben volt. Elfelejtettem a Radó Ferencet, isteni volt, isteni tanár volt, nagyon jó pedagógus, és nagyon jó mint tudós is, tehát nagyon szép dolgozatai

vannak. Ő is aránylag... azt hiszem 66 éves korában halt meg bélrákban. Szóval ez volt a környezet. És angyon jó kapcsolatunk volt egymással. Tehát szerettük egymást, beszélgettünk egymással, nem volt az a probléma, hogy a tanár milyen messzi van. Nyugodtan elmehettem akármelyik tanárhoz kikérdezni, beszélni vele. Ott volt a Pick György. Pick György az... Pick Gyurinak hívtuk mindannyian, az középiskolában volt és onnan került az egyetemre. Nayszerű algebrista volt. Ugye őt... az algebra. Tehát egy nagyon komoly..

K: Hányan voltak egy csoportban?

V: Hát ez az, hogy az én szériámban tízen vtlunk egy évben másod éves koromban. Első éven nem, első éven sokan voltunk, de nagyon sokan lemaradtak. De mikor másodéves lettem, a matematikusok, a matematika szakosok tízen voltunk egy évben. Hát egy csoport volt, egy csoport egy év. Hát mi mind közel voltunk egymáshoz, segítettük egymást, foglalkoztunk egymással. Aki egy kicsit gyengébb volt, akkor mindig valaki foglalkozott vele.

K: Így a társai közül kik voltak?

V: Hát a társaim között megvan a Singer Iván, aki akadémikus itt Romániában, Bukarestben van, matematikus, a román akadémiának a tagja. Egy csomó könyve van, hát Springerben..... minden matematikus ismer, a Springer kiadásban is rengeteg dolgozata van. Hát együtt voltunk, hogyha tízen voltunk, akkor csoportársak voltunk mindannyian.. Hát tulajdonképpen mi ketten voltunk, akik valamit tovább vittek. De hát ugye ott a többiek is jó középiskolai tanárok voltak, az egyik kolegám, aki mostan találkoztam vele, Kolozsváron.... szintén zsidó származású, Domán Éva volt a lánykori neve, és férjhez ment Tóth Sándorhoz, akit gyerekkorában úgy hívták, hogy Popper Sándor. Hát istenem uram.... ugye

K: Nem az algebra....?

V: Nem, az más. Az más. Két Tóth Sándor volt. Ez fiozófus. A Tóth Sándor a geometria.... az él. 93 éves vagy 94, most volt, mikor mi találkoztunk, eljött ő is. Láttam. Igen. A Tóth Sándor.

K: Ő is a Bolyait végezte?

V: Ki?

K: A Tóth Sándor?

V: Melyik Tóth Sándor?

K: AZ algebrista... vagy a matematikus.

V: Hát az nem tudom, hát már öreg volt akkor, az még régi egyetemet végzett, hát már tanárunk volt. A matematikus Tóth Sándor, aki most 93 éves, abban a korban már rég végzett volt. De ő még nem láétezett.... Igen. Utána volt a Kiss Ernő. Aki szintén.... nem volt neki sok dogozata, de jó didakta vot, aki Vásárhelyről került Kolozsvárra, Kiss Ernő. Ő is aránylag fiatalon... aránylag fiatalon halt meg, nem élte meg azt hiszem a hetvenedik életévét. De a Tóth Sándor, akiről beszélek, az filozófus, és Budapesten laknak. Annak is van két gyereke, és az egyik, a Tóth Bálint jó befutott matematikus, matematikai fizikus, valami ilyesmi. Fizikát végzett Bukarestben, de Pesten dolgozik és jól be van futva.

K: Ennek a 93 éves Tóth Sándornak a fia tanított engem.

V: Az lehet, azt nem ismertem. Ha még akar, szól...

K: Algebrát tanított, de aztán elment ő is Kolozsvárról.....

V: Nagyon jó kollektívánk volt. Sajnos lassacskán elkerült, utána hát jöttek a későbbi évek a hatvanas években, amikor tzaláltak ott is egy magyart, aki kérte, hogy a két egyetem ugye közösüljön..... saját nevében kérte. Saját nevében kérte, de bizonyára meg volt győződve..... (valaki közbeszól.)..... a Bolyai nagyon jó volt, sajnos nincs most már nem ugyanaz.

K: És utána mit csinált?

V: Hát mondom, utána voltam ... a Bolyain voltam ottan tanársegéd. Tehát '51-ben végeztem, '52-ben felvételiztem.... ászpiránturának hívták akkor, a doktorátus tulajdonképpen, itten Iaşiban, és december végén idejöttem, és azóta itt vagyok. Tehát 1953 január 1-ét már itt töltöttem.

K: Milyen témával iratozott be a doktorátusra?

V: Relativitáselmélet. Általános relativitáselmélet. Az jó matematikus... sok geometriát kell csinálni benne, ugye....

K: És közben még tartott órákat is?

V: Igen. Itten az úgy volt, hogy ösztöndíjjal jöttem ide három évre, de már a következő ősszel már adtak nekem órákat, mint tanársegéd az elején, és utána mint lektor. Tehát '55 őszén már kezdtem tartani az első kurzust itten Iaşiban 26 éves koromban. Elméleti fizikát. Csak elméleti fizikát tanítottam, és ha matematikát csináltam, azt csak most az utolsó években csináltam, a maszterátuson.

K: Az milyen matekelőadás volt?

V: Nemlineáris differenciális egyenletekkel foglalkozott. Na, most kapcsoljuk le, jó?

2. kazetta, B oldal

V: Kinyitotta?

K: Igen.

K: Jó. Szóval amikor idekerültem Iaşiba, hát persze új ismerőseim voltak, és próbáltam elég közel kerüni hozzájuk. És aránylag jóban voltam mindenkivel. De az ember nehezen talál magának nemcsak jóban levést, hanem hogy akivel tud munkálkodni közösen. És így találtam rá a feleségre. Akkor még nem volt.... Akkor még másnak volt a felesége. Abban az időben. Értelmes nő volt, és mindig jó dolgokat mondott nekem. Az előnye az volt, hogy én matematikus fejjel gondolkoztam, ő pedig fizikus fejjel. Most én fizikára jöttem ide, elméleti fizikára. De én fizikából nagyon hermetikus voltam. És akkor ő kezdte nekem magyarázni hogy ez így nem megy. És megtanított, hogyan kell fizikai dolgozatokat írni. És igaza volt. És utána én tanítottam meg őt egy kis matematikára, hogy tudjunk dolgozni is együtt. És sikerült. Van egy csomó közös munkánk.

K: És ő is itt volt az elméleti fizika tanszéken?

V: Hát az elején nem volt, de oda került. Oda került. És akkor nyilvánvaló, egyre többet dolgoztunk együtt. És tudtunk egymásnak segíteni minden problémában. Hát például ő is kapott aztán elméleti fizikai kurzust, és akkor én mondtam neki, hogy körülbelül mit hogyan csinálja, ő mondta nekem, hogy vigyázzak, hogy mit csinállok a fiz... mondom, én túlságosan elmatematikáltam a dolgozat, ami nem megy a fizikusoknak. Meg kell tanulni a középutat. Aurea prima.... aurea media.... media.... hogy mondják azt?..... a közép... aurea media, valahogy ilyesmi.... mediocritas. Mediocritas, de hát azt nem kell úgy venni, hogy ... rossz értelme, a jó értelemben venni. Áááá..... És ez így ment az egész dolog nagyon jól, és nagyon jól értettük meg egymást.... túl jól a véleményem szerint, mert neki egy adott pillanatban családi problémái voltak, a férje volt az, aki el akart válni, be is adta a válópert, el is vált. Namost, én megjósoltam neki magamban, hogy ez fog megtörténni. Megmondom miért. Mert ő el.... az elméje sokkal magasabban volt mint a férje. És a nők se bírnak ki kevésbé okos férfit, és a férfiak még kevésbé bírnak ki okos nőt mellettük. És akkor természetesen ez a házasság febomlott. Ez febomlott tavasszal és én ősszel rögtön rámentem, hogy meg akarok vele nőszülni. Nem hagytam gondolkodni túl sokat. Ne legyen ideje rá.

K: És Ön elvált még mielőtt idejött?

V: Én már jó pár éve el voltam válva. Én már Kolozsvárról úgy jöttem ide, hogy válófélben voltam. Elméletileg. Gyakorlatilag csak azután váltunk el, ugye. Jóbarátom a Weismann Bandi volt a feleségem tanúja ellenem, mert megkértem, hogy legyen ugye. Szóval hogy mondjam.... intelligensen váltunk el, ugye, úgyhogy nem kellett.. cirkusz nélkül. Én nem vettem részt egyetlen válóperen se, nem voltam, nem jelentkeztem.

K: De közmegegyezéssel?

V: Meg volt egyezve, és el volt intézve a dolog. Tehát én már egy jópár évvel ezelőtt.. én már azelőtt elváltam, már tudtam azt, hogy elválok, de még mielőtt a feleségemet megismertem volna. Tehát ez nem volt probléma. Nála volt probléma, hát akkor együtt voltak, két gyerek volt közöttük. Én nem akartam rávenni arra, hogy elválljon, mert amikor gyerekek vannak a középén, akkor nehéz az ügy. De szerencsére részemről így történt, úgyhogy '62 őszén összeházasodtunk, és hát azóta együtt vagyunk hát már 44 éve ugye. Már ki van próbálva.

K: És az első felesége újra férjhez ment?

V: Az első felesége újra férjhez ment, igen. Az igazság az, hogy az első feleségemmel is úgy voltam, hogy hát mikor együtt voltunk három napig, minden jól ment, három nap után már nem ment semmi se jól. És akkor magamban arra gondoltam, hogy ez így nem fog sokáig menni így, és akkor hamarabb válok el, amíg ő nagyon fiatal, és még kap magának férjet. Mert ha még tíz évig húztam volna a dolgot, akkor már nehezebben kapott volna magának. Ugye.

K: de hányban született?

V: Az első feleségem? '27-ben az is idősebb mint én. A második feleségem idősebb mint én

K: Miért, ő hányban született?

V: '26-ban. Idősebb mint az első feleségem

K: Hát három év még nem olyan különbség.

V: Hát az első az két, a második három. A feleségem, azt megismerte futólagosan, tavasszal töltötte be a nyolcvanadik életévét. Úgyhogy ahhoz képes.....

K: Isten éltesen

V: kopogjuk le, ugye és energiával.... most Bukarestben van, ide megy, oda megy intézkedik, van....

K: Azért nem gondoltam volna hogy már nyolcvan éves....

V: .. van.... van kivel tárgyaljak, ugye ... szóval..... Vigyázunk egymásra. Ő is vigyáz rám, mert nekem is egészségi problémáim vannak. Azt még nem meséltem el, hogy az egészségi problémáim között egész biztos a lágerből származik az egyik, ami egy ... ilyen..... kémiai cukorbetegség. Tehát hogy mondják azt tudományosan én már nem tudom pontosan, diabet chimic, valami ilyesminek szokták mondani....

K: AZ a kémiaia mit jelent?

V: Hogy tulajdonképpen nem arról van szó, hogy a szervezetben nincs elég ... anyag feldolgozni a cukrot, hanem rosszul dolgozza fel. És ez egész biztos, hogy a lágerből jön, mert aki a lágerből megszabadult, hát az szabad ide csúnyákat is mondani? Mikor megszabadultunk, akkor én nekem volt egy...., mondtam, egy jó barátom, egy nőgyógyász volt, orvos, idősebb mint én, aki szintén nagybányai, és megszabadult.. és mondtam neki, hogy: „Gyermekeim, hát ahogy én elkezdtem enni, tíz kilót híztam tíz nap alatt... ”.... és így tovább. És azt mondta nekem: „Gyermekeim – ez orvos volt –, mi akik megszabadultunk, a mi szervezetünk az úgy ráment erre az új helyzetre, hogy .. bocsánat.... a szart is feldolgozta.” Tudja? Ez volt a helyzet. Ez a szervezetnek volt a jó dolga. Ugye. Például én nekem.... tehát valószínű abból az időből származik ez a cukorbetegség, amikor..... az viszont csak évtizedek után jelent meg. Mert énnekem reggel hogyha megvizsgálják a cukrom, nekem normális. Most is. És mindig az volt. Mert mikor

csinálják azt az úgynevezett diabet provocat nem tudom magyarul hogy mondják, ugye, mert ezt már itt tanutam meg... a diabet provocat akkor az azt jelenti, hogy reggel adnak neked glukózt, és akkor csinálnak egy görbét, hogy a cukor hogy megy ki a szervezetből. Na. A mi szervezetünkben lassabban megy ki a cukor, mint normális. És az a lassan az elég sok ideig marad a szervezetben pusszban, hogy rosszat csináljon. És akkor 45 éves koromban csináltam egy szívinfarktust, utána kezdett a szemem elromlani.. különben a szívinfarktus után jöttek rá, hogy nekem ez van, és akkor lemondtam a cukorról, akkor jött a szemem, akkor a második szemoperációnál... nem, az első szemoperációnál csináltam egy ... egy ilyen nátrium-kálium problémát, és ez ráment az idegkötpontra. De nem az elemi..... az elmeproblémára, hanem a mozgáskérdsére ugye, úgyhogy én kocsiba kerütem, mert én nem tudtam se jární, se írni. Szerencsére kijöttem belőle. Utána nemrég felfedezték, hogy nekem van egy á még valami: utána kezdett a csontokra rámenni, hát nekem van egy protéziesm a jobb lábomon. Azért járok bottal, mert félek leesni. Ugye. Utána most két évvel ezelőtt felfedezték, hogy van egy ilyen vesebajom. Insuficienta renala. Fordítsa le. Ugye

K: Veseelégtelenség.

V: Igen. Elégtelenség. Szerencsére még egyelőre nem kell dialízist csináljak, de hát közel vagyok hozzá. Tudom azt, hogy előbb-utóbb ide kerülök. Tehát ez az egészségdolog végigment az egész életemen. Hogy mostan visszakerüljek: hogy a feleségem vigyáz rám. De én is vigyázok rá, mert szükségem van rá. Most is dolgozunk együtt, amikor lehet, tárgyalgatunk tudományos dogokat. Hát hogyha ugyanabban a mesterségben vagyunk, ugye mind a ketten, elméleti fizikusok, akkor van mit közösen tárgyaljunk.

K: És ő is bejár még az egyetemre?

V: Ő is bejár, de ő ritkábban jár be az egyetemre mint én, mert hát istenem, valaki mégis a háztartást is kell vezesse. És kel mást is csináljon. Idősebb is mint én, nő is... a nők azok hamarabb mennek nyugdíjba is, tehát mindez hozzájárul ugye...

K: Őt hogy hívják?

V: Hát az ő neve..... ő megtartotta a lánykori nevét. Mikor.... az első házasságában nem. Miután elvált, visszavette a lánykori nevet, és akkor megegyeztünk, hogy megtartsa a lánykori nevét, főleg azért is, mert együtt dolgoztunk, és hogy mindenkine meglegyen a maga neve. Ugye, mert különben összekeverik. Mociuțchi. Lengyel neve van. Tulajdonképpen az apai részről valamelyik dédnagypapa lengyel volt, aki az oroszoktól elfutott, és egész Baszarábiába jutott, és . ugye, és ott nősült. Tehtá onnan van a Mociuțchi név.

K: És hogy kell leírni az ő nevét?

V: Hát... ők románosan írják: m, o, c, i, u, c a t betűvel, és chi, Mociuțchi. Viszont a keresztnéve az Cleopatra. Cleopatra.

K: És hogy szólítja?

V: Pati. Pati. Röviden. Nem Patri, hanem Pati. Így szólítják a barátok.

K: És az ő gyerekei?

V: Az ő gyerekei a volt férjének a nevét viselték, mind a ketten, Tomosei. Ahogy írják románosan. Persze a fiú az megtartta a nevét, az kint van Németországban. A lányka férjnél volt, az most Timofte a férje után. Tehát az ő lányai azok Timofte mind a kettő.

K: Ez a Mihaela.

V: A Mihaela és a Mara. Akiket ma látott nálam.

K: És mivel foglalkoznak ők?

V: Hát a lányom elméletileg fizikát végzett. De '90 után rövidesen abbahagyta és próbált még valamit csinálni pedagógiai vonaon, de utána átment ilyen SRL-be tehát tulajdonképpen biznisz

K: És mivel bizniszel?

V: Amvel csak lehetett. Nem tudom mit mondjak például.... aragázt vett Váradon, és itt adta el. Szóval... minden ilyen.... amivel lehet, egy időben. Most mással foglalkozik, mindig ami van. Nincs mindig ugyanaz. Azért van neki mindig teli a feje számokkal. A lánya az.. mind a két lánya jogot végzett. A nagyobbik lánya az első román volt, akit elfogadtak Oxfordban masterre jogból.

K: Őt hogy hívják?

V: Andrada. Szintén Timofte, de Andrada. Tudja, ki volt Andrada? Namost ne felejtsem el, a lányomnak a fér... az apja tehát Mihaelának a férje az történész volt. És az Andrada az Decebálnak volt a lánya. Innen jön. Úgyhogy ő a saját erejéből sok mindent csinált. És ezt is már a papa halála után csinálta tehát elkerült..... valaki be akar jönni hagyja békében.... És utána volt egy rövid ideig Amerikában is, próbált ott is esetleg egy masterátot csinálni, de közben felajánlottak neki Belgiumban egy állást, és lassacskán-lassacskán saját erejéből ment előre. Most az Uniunea Europeanában dolgozik, de nem Románia részéről, hanem mint magán.... concurs, versenyvizsgával került oda.

K: Ő hányban született?

V: '75. '75.

K: És a kisebbik, Mara?

V: '81-ben született, ő s jogász, nem hallotta, mostan órái vannak, kapott ilyen tanársegédi állást, nem az állami egyetemen, hanem a Petre Andrei-on. Nem tudom hogy hallott-e róla. Egy magánegyetem. Nemcsak jogi, de egy jó egyetem itten Iaşiban, el van ismerve. Tehát egy olyan magánegyetem, ami el van ismerve.

K: És Mihaela hányabn született?

V: '50.

K: A fiútestvére?

V: '53.

K: És őt hogy hívják?

V: Alexandru.

K: Ő festette a képeket.

V: Igen.

K: Ezt hobbiból csinálja vagy?

V: Hobbiból. Hobbiból.... nem, ő pszichológus.

K: És hogy került ő Németországba?

V: Hát elfelejtette megvenni a jegyet visszafele Ceauşescu ideje alatt.

K: És melyik városban él?

V: Landshutról ha hallott...

K: A barátom odavaósi.

V: Igen? Hát Landshut mellett, a Geisenhausenben lakik, de Landshuton dolgozik.

K: Igen? Még lehet össze is futottunk az utcán. Mint pszichológus dolgozk?

V: Nem, úgy tudom, hogy nem de megvan a pszichológus.. megvan masterátja azt is megcsinálta, doktorátust csinált, nem masterátust, doktorátust direkt csinált pszichológiából. A felesége az fogorvosnő, csak most pillanatnyilag nincs állása.. az se fiatal, idősebb mint ő. Ez már családi probléma, a feleség idősebb mint a férje.

K: És itt nősült még Romániában?

V: Itt, itt, itt. Iaşiban. Még diák volt. Együtt mentek el.

K: Nekik gyerekük van?

V: Két gyerekük van. A nagyobbik fia..... hát két neve, mert megmaradt az Alexandru a papájától, de Vlad, Vladimir. És miért Vladimir? Mert az volt a nagypapa. Az én apósom, a Mociuţchi. Tehát a lengyel nagypapa. És hát itten mindeni Vladnak szólítja, ottan pedig Alexnek.

Az könnyebb. Ő befejezte az orvosit, fogorvosit végzett Münchenben – ami nem könnyű, mert az egyike az egyik legnehezebb egyetemeknek –, és most már dolgozik. A lányka most még tanul, az kisebb.

K: Őt hogy hívják?

V: Raluca.

K: Ő hányban születtek?

V: Hát Vlad azt hiszem hogy '78-ban született, és Raluca '81-ben, mint Mara, egy hónap különbséggel született a két lányka. Mara egy hónappal fiatalabb mint Raluca.

K: A kommunizmus ideje alatt nem volt problémája a származása miatt?

V: Nem volt problémám a származásom miatt, mert deportálva voltam. A szüleim meghaltak, és mint árva szerepeltem mindenütt, függetlenül a származástól. Problémám volt mással. Amikor a személyes adatokat töltöttem ki, akkor én a nemzetiségre mindig magyart írtam. És a vallásra zsidót, már ha ott volt. Mozaic, religie mosaică. 1953-ban bejavasoltak..... nem később..... nem tudom most pontosan milyen évben, nem érdekes, később... később, de bejavasoltak valami kongresszusra.... a fiatalság kongresszusára Buarestbe. És valami nem stimmelt nekik az adatok. És akkor telefonáltak azt hiszem, a párttól.. nem tudom kivel beszéltem – megmondta a nevét, de nem érdekelt –, és akkor nagyon érdekes beszélgetés volt. Ő se hagyta magát, én se hagytam magamat. Azt mondja: „Azt írta, hogy magyar.” „Igen.” „Hát akkor hogy deportálták?” Mondom: „Mint zsidót.” „Hát akkor maga zsidó vagy magyar?” „Az a kérdés, hogy mit kérdez?” Nem értette a dolgot. Azt mondom: „Figyeljen ide. Sztálin szerint mi a nemzetiség? Anyanyelv, kultúra, közösség. Én magyar középiskolát jártam, magyar egyetemet, magyar az anyanyelvem, ugye, magyar kultúrám van, magyar közösségben éltem. Én magyarnak vallom magam.” „Hát akkor magár miért deportálták?” „Azért, mert a vallásom zsidó.” Nem értette. Levágtak a listáról. Nem tetszett nekik ez a

K: Nem biztos hogy nagyon búsult emiatt.

V: Elárulom magának, hogy mikor mostan.. tudja, hogy adták azokat a magyarossági bizonyítványokat?

K: Magyar igazolványokat.

V: Megvan magának?

K: Én azt hiszem, hogy kivettem, igen.

V: Mert én kivettem. Csodálatos módon. Beadtam az adatokat szépen Kolozsváron a Toró Tibi barátom az öreg Toró Tibi mert két Toró Tibi van, tudja meg, ez az öreg Toró Tibin keresztül, és mikor megtudtam, hogy megvan, akkor éppen itten volt ... egy doktori tézisre jött le a Gábor Zoli, és küldtem neki egy meghatalmazást, és elhozta.

K: Én is Kolozsváron csináltam.

V: Kolozsváron, hát Kolozsváron csinálták mindenkinek Erdélyben, úgy tudom.

.....
V: de ez csak akinek ilyen kemény koponyájuk volt, és nem értettek meg semmit. Itten nem volt problémám az egyetemen, elárulom. Abban se, hogy magyar vagyok, se hogy zsidó vagyok.

K: Mert halottam még ilyet Botosaniban mesélte az egyik.....

.....
V: Nekem volt több zsidó kollegám. Mindegyik kirúgták valamilyen ok miatt. Engem nem. Én megmaradtam. Mint volt deportált és így tovább, szóval más.....

K: És a többiek nem voltak deportáltak?

V: Hát a többieknek más ... Hát nem voltak csak Észak-Erdélyben.. hát deportálva voltak, akkor voltak itten Transzisztriában ami aránylag könnyebb volt.

K: A többiek idevalósiak voltak.

V: Idevalósiak voltak. Egyik se maradt meg. Az egyiket kirúgták, utána lett Iaşi legjobb fizika középiskola tanára, a lányomnak is ő volt a tanára....

K: Őt hogy hívták?

V: Swartz. Kiment Izraelbe... nemrég volt Iaşiban, most az ősszel. Kiment Izraelbe hát persze most már nyugdíjban van, de mikor kiment, átvitte az itteni tapasztalatokat, és alkalmazta Izraelben.

K: Neki a keresztnéve mi volt?

V: Hát Relu. Relu Swartz. Haifában lakik.

K: És ő is itt volt az elméleti fizika....

V: Nem az elméleti fizika....fizikán volt, itten. Szóval volt, voltak többen.

K: És Izraelben volt?

V: Egyszer. '92-ben.

K: És mi a véleménye?

V: Sajnos hogy nem hagyják őket normálisan élni mert amit ottan csináltak az egy csoda. Ugye, ahogy felépítették azt az államot, gazdasági szempontból főleg, az fantasztikus. Hogy erdőket csináltak ottan a pusztában, és nem tudom hogy tudja-e ottan minden fának a gyökeréhez ment egy cső, és csak annyi vizet kapott, amennyi kellett, mert nekik nincsen sok vizük. Komputeren keresztül. Komputert volt az, aki adagolta a vizet. És erdőt csinálta a pusztából. És krumplit neveltek a pusztában más helyett. Krumplit neveltek, amit Németországba küldenek utána. Szóval ez.. fantasztikus dolgok, ugye.... Utána mit tudom én... tehát a hollandokhoz küldenek virágokat, persze nem tulipánt, a tulipánt azt hozzák ide, és ők mást küldenek oda szóval, hogy ezt meg tudták csinálni, az egy nagyon komoly dolog. Nagyon komoly dolog. Tehát nagyon jó véleménnyel voltam, de sajnos nem hagyják őket az arabok.....

K: Milyen vársokban volt?

V: Hát én először is Sedorotba mentem, mert ottan volt a fiam, még élt '92-ben, én őt mentem meglátogatni elsősorban. Ottan van most is a menyem. És aztán láttunk egy csomó dolgot. Voltam a Holt tengernél is, többek között... van ott egy város, amit úgy hívják, hogy Arad. Tud róla?

K: Nem.

V: Ugye. Hát..... voltam persze Jeruzsálemben, Tel Avivban, utána mentünk a másik végébe, ahol lakott a nagybátyám, még élt akkor, és a nagynéném, akikről beszéltem akik Bukarestből kerültek oda.

K: Ő hol laktak?

V: Mindjárt megmondom, most pilanatnyilag elfelejtettem a város nevét..... az a része ami Libán mellett van. Úgyhogy ottan bajok is voltak most is, és akkor is volt..... ha eszembe jut, megmondom. Utána... igen... szóval látogattam elég sokat, voltam minden fele. Voltam Jeruzsálemben, elmentem a régi városba, mert ez kultúradolog is. Megnéztem ottan a keresztény templomokat is, nemcsak a zsidó templomokat, csak az arab templomot a moscheiet nem tudtam megnézni, mert az komplikáltabb volt és veszélyesebb volt.

K: Nem lehetett bemenni?

V: Tessék,

K: Nem engedtek be?

V: Mehettem volna, na, de hát... komplikált. Nem volt az ember biztonságban főleg ha megtudták hogy zsidó. Ugye utána voltam Betlehemben, megnéztem szépen ott is, hogy mi hogy néz ki. Ott se volt nagy béke, elárulom magának, de érdekes volt ott, és nagyon jól van megszervezve. Pontosan azért irigylik őket, és azért vannak bajok, ugye....

K: És nem gondolkozott soha azon, hogy Izraelben meglepedjen?

V: Nem, nem. Nekem egész más lelki beállítottságom van, nem másban. Nemcsak Izraelbe, kimehettem volna Amerikába vagy akárhova, ugye. Nem lett volna problémám. Tehát beadom a kérvényt itten, elmegyek Izraelbe, és Izraelből oda megyek, ahova akarok. Nekem a lelki beállítottságomhoz nagyon fontos volt a baráti kör, amit gyerekkoromban fejlesztettem ki magamnak. És amit hiába, sehol máshol nem lehet még egyszer megcsinálni. Ugye.

K: Még tartotta a kapcsolatot gyerekkori barátokkal?

V: Tartom most is, tartom most is. Van egy középiskolai kollegám, ugye, Nagybányán, aki minden évben küld nekem gesztenyét, hogy ne felejtsem el Nagybányát, ugye. Szép dolog. És tartom a többiekkel is a kapcsolatot. Szóval az a barátság, amit az ember itten kifejleszt magának, azt nem lehet sehol máshol a világon még egyszer megcsinálni. Hogyha kimentél 20-25 éves korodban, az más. Akkor olyan helyzetben voltam, hogy nem akartam kimenni.

.....
V: Itt csak tanszékvezető voltam. Két részletben 1964...1963 decemberben halt meg Vescan professzor. És akkor '64-ben én lettem a tanszékvezető. Egészen 1971 vagy '72-ig, valami ilyesmi. Mert akkor megszüntették a tanszékeket, a kis tanszékeket, és egyesítették őket, hogy ne kellessen tanszékvezetőt fizetni annyit. Ugye. Ez így ment '90-ig.

K: És akkor hogy hívták a tanszéket?

V: Hát az első tanszéket úgy hívták, hogy Fizica teoretica si structura materiei. Az magyarul úgy hangzik hogy Elméleti fizika és anyagszerkezet. 1990 januárjában megint szétrakták a tanszékeket, s akkor én megint tanszékvezető lettem, és akkor már csak úgy hívták, hogy Elméleti fizika külön volt. És akkor tanszékvezető maradtam 1969 őszéig amíg nyugdíjba mentem..

K: '96

V: '96 bocsánat. '96. nem '96, '99, bocsánat. '99-ben mentem nyugdíjba, akkor más vette át a tanszéket, de egy évvel ezeőtt megint összeegyesítették a tanszékeket, úgyhogy most megint nincs Elméleti fizika, most együtt van a Szilárdtest fizikával. Catedra de corp solid si fizica teoretica.

K: És nyugdíjazás után még tartott előadásokat?

V: Tartottam. Azt hiszem, ez lesz az első év, amikor nincs előadásom. De most olyan kevés diákunk van, hogy nem vehetem el másoktól a kenyeret, ugye. Hát akkor mindig úgy tartottam az előadást, hogy nem kellett senkinek. De amikor kell vaalkinek, aki ebből él, az egész más.

K: És milyen előadásokat tartott ígyaz élet folyamán?

V: Sokat..... sokat. Kezdtem: Elektrodinamika és Reaktivitáselmélettel, utána Kvantummechanikát tartottam majdnem nyug... nem, nyugdíjazásomig. Tehát 1958-tól '99-ig. Utána tartottam Termodinamikát, Statisztikus fizikát, fizikát filozófusoknak, a Filozófia karon, tehát a filozófusoknak tartottam, utána tartottam Elméleti fizikát a vegyészeknek. És amióta nyugdíjas lettem.... Ja igen, tartottam a Szilárd test elméletét, Kvantumtér elméletet, ezt mind a kettőt én tartottam először Iaşiban. Utána lassan átadtam másoknak is, de mind a két kurzust én kezdtem Iaşiban tanítani. Már én se tudom, mennyi mindent. Utána hát a végén .. itten mostan csináltam Nemlineáris differenciálegyenleteket fizikusoknak, tehát nem akármit, csak ami kell az elméleti fizikában főleg. Volt elég.

K: És így tudományos munkái közül melyiket tartja fontosabbnak?

V: Azt nagyon nehéz megmondani. Anygon szerettem a relativitáselméletet, de most már abbahagytam.... hát kell mást is csináljak. A kvantummechanikát is szerettem, és ott is vannak kevesebb, de van egy pár dolgozatom, mostan elkezdtem....

..... ()telefon).....

V: Hát a ... és persze, hogy a lényeg az, hogy 1971-72-től vezetek doktorátust. És már van vagy harminc doktorom és egyesek ismertek világszerte már. Ottan van az egyik, szintén zsidó, kint van Izraelben, a Weissmann Instituteban, Achiba Segal a neve, specialista a napenergia problémájában, mert az nagyon fontos nekik, ezt felhasználni. Egy másik, aki magyar, Vékás László, Temesváron van, ő szintén jó specialista a ferrofluid... ezek a ferromágneses... fluid, azt hogy mondják.... folyékony.....

K: .. folyékony..... anyag.....folyadékok...

V: És szintén ismert az egész világban, be is választották elég régen az Európai Akadémiába, már... szóval már régen. Úgyhogy.... Csak kettőt mondjak közöttük. Utána ennek a nőnek (egy kollegájának) a férje nálam doktorált, és most már ő is doktorvezető. Egy másik kollegám, akivel dolgozok együtt, az a Műegyetemen professzor, de szintén elméleti fizikus, ő is már doktorvezető.

K: És milyen szervezeteknek tagja?

V: Hát elsősorban van az a International Society on General Relativity and Gravitation, anna már régen tagja vagyok, utána az American Mathematical Society, mint matematikus. Hát aztán voltak... Igen én is benne vagyok az European Academy of Science and Arts. Az Európai Akadémia, de nemcsak tudományos, hanem művészeti, igen. Utána... hát voltak olyan akadémiai beválasztások ahol pénzt is kellett adjak, azt nem veszem én túlságosan komolyan, például a New York Academy of Science, ez pénzzel jár, de nem volt rossz, mert küldtek könyveket, küldtek anyagokat...

K: Kellett tagsági díjat fizetni?

V: Kelett, ott kellett tagsági díjat. Most már itt is kell, a .. ez a Academy Europeanban fizetni, az elején nem kellett, de most már kell, mert nincsen pénzük. De megírták szépen, hogy fenn kell mi is tartunk valahogy. Szóval....

K: De így sokat kell eznek a szervezeteknek fizetni, vagy hogy?

V: Nem nagyon sokat. Ez az Academia Europeana ez évente nem tudom 60 euró, hát szóval nem egy olyan..... vagy a másik, a GRG, azt mondtam, a Gravitáció, az évente 30 dollár, ő dollárban veszik. 30 dollár, ami szintén vagy 25 euró, nem sok. Nem

K: És így kitüntetései vagy....?

V: Nem nagyon voltak.....

K: Díjak...?

V: Nem, nem is adtam be sose anyagot ilyenre, az az igazság....

K: Nem foglalkozott ezzel a?

V: Nem, azt néha kérni is kell, és nem szerettem.....

K: És így a '89-es események következtében megváltozott valamivel az élete?

V: Hát..... valamennyiben igen. Már abból a szempontból, hogy nem kellett duplicitással foglalkozzak. Mert az igazság az, hogy az egész kommunista évek alatt mindenki duplicitás volt. Tthon egyet beszéltem, máshol mást. Nem lehetett kimondani azt amit gondoltál, csak nagyon kis környezetben. Ugye kellett vigyázzál a szájadra. És hát most már nem kel vigyázzak a számra. Ennek megvan a jó oldala is... én már bele szoktam....most ehhez hozzáteszek valamit, ami egy érdekes..... Nekem volt egy diákom, egy zsidó diákom, akinek előbb-utóbb megismertem a szüleit. A papája órás és bijutier hogy mondja azt?

K: Ékszerész.

V: Tessék? Ékszerész, ékszerész volt. Gazdag ember, nagyon gazdag ember volt a háború előtt. A háború elejéig. Hát persze sokkal idősebb volt mint én, és az '50-es években itt volt a sógora, aki már közben kiment Franciaországba, és jött ide, és rábeszélte, hogy iratkozzon fel, hogy menjen ki Franciaországba. És egyszer hozzákerültem, és az öregnek rossz.. tette magát, hogy

nagyon rossz kedve volt. Nem értettem a dolgot. Mondom: „Goldenberg úr, maga, aki gazdag volt itten, miegymás, most nehezen él, mi tartja, miért ne megy el Franciaországba? Miért olyan nagyon probléma?” „Én nem akarok menni, de a felségem és a gyerekeim beszélnek rá, hogy menjek.” „Hát miért nem akar?” „Én megmondom magának miért. Én mint zsidó már amikor ... amikor anyámnak a tejét szoptam, megtanultam azt, hogy Haltz Maul.” Tudja mit jelent nem?

K: Tartsd a szád.

V: Fogd be a szádat. „Nekem nem nagy dolog hogy befogjam a számat. De az az örömöm, hogy látom, hogy a románok be kell fogják a szájukat – nekem ilyen örömöm Franciaországban nem lesz.” Hát az igazság az, hogy mint zsidó én is megtanultam gyerekkoromban, hogy fogjam be a számat, mert olyan körülmények között éltem. Nem volt szabad beszéljek. Tudtam, hogy apám halgatta a londoni rádiót, arról nekem nem volt szabad tudjak. És így tovább. Szóval megtanultam gyerekkoromban. És itt is hát tovább csináltam, de nem szerettem ezt a problémát soha. Tehát ebből a szempontból.... ez az egyik. A másik dolog, hogy az ember mégis el tud menni külföldre, nem probléma, dolgozatot küldeni. Hát régen probléma volt külföldre elküldeni dolgozatokat, kellett nem tudom hány engedélyt kérjek, hogy nem álamtitok amit én írok.

K: Milyen szervezetektől kellett ezt kérni?

V: Minden egyetemnek megvolt a maga.... nem volt az a probléma, hogy nem adják meg nekem az a probléma, hogy kérni kellett.

K: És az időbe telt amíg..

V: Az időbe telt és így tovább. Utána hogy mirt írsz idegen nyelven. Akkor kozmopolita vagy. Románul kell írni, ugye. Azért... De amit románul írtam itten, azt senki se olvasta külföldön.

K: És hova küldött dolgozatokat?

V: Hát sikerült elküldeni dolgozatokat. Franciaországba a Coplandu(?) -hoz, Argentínában jelent meg egy dolgozatom még abban az időben, szóval sikerült még egy pár dolgozatot kiküldeni.

K: És így kimenni előadást tartani vagy konferenciákra?

V: Neház volt. Nem azt mondom, hogy nem lehetett, nehéz volt. Például '83-ban meg voltam hívva egy konferenciára, egy ilyen gravitációs összejövetelbe.... Olaszországban. Voltam '80-ban ugyanazt csináltak Jénában. Jénában nem volt problémám. De én nem mondtam, hogy hova megyek, mert akkor nekem engedélyt kellett volna kérjek, hogy oda megyek, hogy mit beszélek ottan, kivel beszélek ottan, és így tovább. És akkor elmentem '80-ban kértem útlevelet, hogy meg akarom látogatni Csehszlovákiát és Kelet-Németországot, és adtak, minden probléma nélkül. De '83-ban Olaszországba kellett menjek, ugye. És akkor megint kértem, adjanak útlevelet, meg akarom látogatni ezeket az országokat. De nem írtam bele, hogy hova megyek, és én jelen leszek egy ilyen gravitációs összejövetelen, mert akkor ahhoz külön engedélyt keett volna kérjek, és azt nem biztos hogy megadják. Akkor meg kellett volna mondani, hogy mit írtam a dolgozatba, amit oda.....

K: És ezt az engedélyt ezt kitől kellett kérni? Hogyha így kellett... külföldre ki akart volna menni? Az egyetemtől? Vagy..?

V: Nem..... a .. az egyetemen keresztül, én se tudom, hogy mi volt. Az igazság az hogy mindeki tudta, hogy hova megyek. De mindenki tette magát, hogy nem tudja.

K: És megadták az útlevelet, minthogyha megint ment volna Csehszlovákiába?

V: Nem, nem, nem. Az útlevelet akkor kértem..... megmondtam hogy hova akarok menni, és kaptam útlevelet. Beadtam idejében, nem tudom mi és kaptam útlevelet kaptam két hónapra útlevelet. És vizát mit tudom én .. Jugoszlávián keresztül mentem Olaszországba, Franciaország, Németország, Magyarországon visszafele. Autóval voltam, saját autóval. Szép kirándulást csináltam akkor. Akkor voltam akkor voltam a feleségemmel együtt és meglátogattuk a mauthauseni lágert, ahol én voltam, és a melki lágert is. Csak ezt a kettőt, a többit nem.

K: Ott is újracsinálták a lágert, lehet látogatni, mint az Auschwitz-it?

V: Lehetett látogatni a mauthausenit, a melki az nagyon kicsi volt, az már nem volt a régi láger.

K: De van egy múzeum ott is?

V: Van egy múzeum ott is. Igen az van. Azt megtaláltam például akkor látta a feleségem is, hogy mit jelentett egy láger, akkor láttam azt a helyet, ahol mondtam, hogy a köveket.... kőtermelést csináltak, a mauthauseni láger keretén belül, a lépcsőket, ahol ölték meg az embereket, és 1983-ban még ottan bözlött a víz a halottaktól. Még '83-ban nem tudom negyven évvel később. Szóval....

K: Mauthausenben?

V: Mauthausenben, igen.

K: Mi van ott a Duna? Vagy milyen folyó van ott, vagy mitől....?

V: Nem, nem a folyó.. ott ahol megölték ezrével az embereket, ezeket a ... a kövekkel, és ottan maradtak...

K: És érződik?

V: Akkor még érződött. Akkor még érződött.

K: A nagybányai zsidó életről tudna-e valamit mondani a háború előtt?

V: Nagyon keveset. Apám nagyon ritkán ment a zsinagógába, akkor vitt engemet is, de csak nagy ünnepek alkalmával. Egy Rosh Hásánát, egy Jom Kippurt, egy Pészahot. Kétszer-háromszor egy évben. És kész.

K: De mennyi zsidóság volt ott?

V: Volt. Hát én nem tudom pontosan szám szerint megmondani, de volt elég.

K: És zsinagógák?

V: Hát én csak egy nagy zsinagógát tudok, a többi az nem volt zsinagóga, inkább ilyen imaház volt.

K: És zsidó szervezetek? Vagy vaami összejöveteltre nem jártak?

V: Nem jártunk. Nem jártam. Nem tudom.... én nem kaptam tulajdonképpen különösebb zsidó nevelést, inkább magyar nevelést kaptam otthon is, emiatt én nem tudom.

K: És az édesapja így milyen könyveket olvasott?

V: Hát szépirodmat sokat olvasott, és ilyen tudományterjesztő könyveket szeretett és folyóiratokat is. Elő volt fizetve ilyen tudományterjesztő folyóiratokra. Az Élet és Tudomány, igen az Élet és Tudomány az járt nekünk, ugye.

K: És akkor kellett járjon sokat kirándulni is hogyha gyűjtötte ezeket a ...

V: Nem, kirándulni nem járt sokat, inkább én jártam, inkább én jártam kirándulni.

K: akkor hol gyűjtötte az ásványokat?

V: Igen, hát szóval az ásványokkal úgy van, hogy a bányászok mikor rátaláltak egy ilyen .. ásványi helyre..... az úgy van, hogy az ásványok mikor előremennek a táróba, ugye, akkor van az az anyag, amit felhasználnak a gyárban. De néha jön egy olyan... szép a közepén, és akkor szépen kivesszik azokat a köveket, és azokat ellopják. Ez az igazság ugye. És senki se nézett már rájuk, ez volt neki a plussz keresetük. Hagyták őket békében. És akkor én mentem az apámmal együtt néha a bányászlakásokba. És akkor a bányászoknak volt, és azokkal tárgyalt, és ottan vette meg a bányavirágot. És őtőlük tudták meg, hogy mikor találták és hol, és akkor rögtön feljegyezte magának.

K: És így állította össze a.....

V: így állította össze a bányagyűjteményt. Hát nem ő ment a bányába.

K: Tehát a bányában kerültek ezek a ...

V: Igen, igen.....

3. kazetta, A oldal

V: Mondhatom?

K: Igen.

V: Hát kérem szépen, a mi lakásunkat, miután miket elvittek a gettóba, lepecsételték. Bezárták és lepecsételték. Ez volt májusban. Namost, nem tudom egész pontosan mikor, de Nagybánya ősszel, tehát egy fél évre rá felszabadult. Sokkal hamarabb mint mi. Na és akkor előbb-utóbb a lakást kérték másoknak. Namost, ki lett.. ki került az én lakásomba? Egy Birtás Gábor nevezetű illegaista, aki utána a Szekuritáténak lett a főnöke ugye. Namost, hogy kerüljön be a lakásba? És akkor ottan csináltak.... vagy nem tudom honnan szedtek egy pár zsidót, azt hiszem a munkaszolgálatosokból, akik visszakerültek, és ottan volt a zsidó közösség, és akkor a zsidó közösség volt az, aki átvette a lakást. És akkor a lakásból kivettek mindent, amit találtak: az ásványgyűjteményt is. Én egy részét visszakaptam az ásványgyűjteménynek. Miért van ilyen kevés belőle? Mert akkor nagy cirkusz volt, hogy nem szabad ásványt tartani, be kell adni az államnak,arany, és így tovább. És akkor én vettem szépen a ládákat, ládákból volt szépen berakva, és beadtam a Bolyai Egyetemnek ajándékba. Még egy papírt se kaptam, egy köszönő papírt se kaptam tőlük. Ott van, valahol meg kell legyen. Ugye és én megtartottam magamnak egy pár dolgot emlékebe, ennyit.

K: És ez a Birtás is zsidó volt?

V: Nem, Birtás magyar. Birtás Gábor.

K: vagy ő csak hívta a?

V: Ő hívta a hogy adják át neki a lakást.

K: De az nem saját tulajdonuk volt, az a lakás, csak bérelték, nem?

V: Nem volt ami lakásunk, béreltük.

K: És az, akié volt a lakás az nem akarta visszakérni, vagy hogy került oda?

V: Egy pillanat. Akié volt a lakás az megtartotta a lakást egyelőre.

K: Ja csak Birtás akarta bérelni.

V: Persze.

K: Csak át akarta adni, ami volt a lakásban.

V: Igen.

K: De a bútor az Önöké volt.

V: A bútornak is egy részét a zsidó hitközségnél taáltam, amikor visszajöttem.

K: De az a sajátjuk volt, a berendezés?

V: A miénk volt, a saját bútorunk volt. Valahogy megtaláltam a zongorát is.

K: És azzal mi lett?

V: Azt elhoztam Kolozsvárig, utána eladtuk és én vettem egy másikat. Most is van... egy pianínó volt, ez is az.

K: Hány éves korától kezdett zongorázni?

V: Öt.

K: És mennyi ideig járt ehhez a tanárnőhöz?

V: Miután visszajöttem a lágerből, még tanultam zongorázni, még zongoráztam. Mert szerettem.

K: Ugyancsak ezzel a tanárnővel?

V: Ugyancsak, persze. De utána kerültem az egyetemre, és kész volt.

K: De még szokott most is?

V: Nagyon ritkán. Nagyon ritkán. Igen szeretek, de ritkán, már nem mennek az újjaim úgy, ahogy kellene, és akkor idegesít.

K: És így mikkel foglalkozik mostanában?

V: Amint látja naponta bejövök ide, de nem csak itt, hanem otthon is, mert van egy csomó tudományos munka, amivel most is foglalkozok, és ez hobbi, ez megmarad. Úgyhogy most is foglalkozok, már mondtam magának, hogy mivel ezekkel az új problémákkal, a fraktálok a fizikában, ugye, érdekes dolgok, és csinálom őket. Mondom, egy könyvet írok, az másról van szó, de tudományos könyvet, nem.....

K: Miről?

V: Hát.... külső formákról főleg, és azoknak a fizikai alkalmazásairól. Tudja, hogy mi a külső formák? Forme exterioare, nem tudom, hogy hívják magyarul másképpen. A Pfaff formáról halott? P f, a, f, f, pfaff-formák ezek is külső formák. Erről van..

K: Lehet hogy ... angolul hogy van?

V: Exterior forms

K: És más könyvei mk jelentek meg.

V: Hát írtam kvantummechanikát nem egyet, többet, kvantumtérelméletről jelent meg könyvem, relativitáselméletről.....

K: Még annyit, hogy hogy került kapcsolatba ezzel a kiadóval?

V: Pár évvel ezelőtt volt itten ez a Wiehn nevezetű professzor látogatóban Iaşiban. És kinél volt? Andrei Hoisie Corbeanál. Mert ő volt itten a német tanszék vezetője. És akkor hívott engemet, jól ismerjük egymást. És meggyőzött, hogy írjak de sokáig tartott, amíg írtam. Nehezen írtam ez az igazság. Könnyebben írok fizikát matematikát, mint ezt. Igen úgyhogy Hoisén keresztül került hozzám. Akiról nem tudta hogy Corbea vagy Hoisie.....

K: A zene terén miket szeret hallgatni? Kedvence van?

V: Hát sok, sok kedvencen van. Szeretem például a hegedűversenyeket, koncert.... hegedűkoncerteket, a a .. és a zongorakoncerteket Beethoven és Csajkovszkij, és Schumannak nagyon szeretem a zongorakoncertjét, ugye, utána hegedűkoncert egy csomó van, a csellókoncerteket nagyon szeretem. Például. Sok mindent szeretek. Minden jó zenét szeretek. És egyetértek azokkal, akik azt mondják, hogy nincsen könnyű zene és nehéz zene, jó zene van és rossz zene. Mert az igazság az, hogy a könnyűzenében is vannak olyanok, amik nagyon szépek... nagyon szépek, és tetszenek.

K: És zenehallgatáson kívül még ha van egy kis ideje, még mit szokott csinálni?

V: Híreket hallgatok, televízió. Olvasni sajnos kevesebbet olvasok. Mert a bal szememet már elvesztettem, nem látok a bal szememmel....

K: Egyáltalán?

V: Egyáltalán. És a jobb szememmel meg akarom még látni, ugye, amit lehet. Tehát nem szabad túlságosan elfárasztani. És nekme mégis kell komputerrel foglalkozzak, kell olvassak, kell írjak, és akkor az már nekem elég, és akkor nagyon nehezen tudok mást is olvasni. Úgyhogy hosszú regényeket nem is kezdek el olvasni most már. Olvass néha a feleségem, és meséli. De az más.

.....
K: Mi volt ilyen jó film amit végignézett?

V: vannak.... volt és van most is a televízióban, amit végignézek

K: Így az újabb filmek közül melyik tetszett?

V: Hát nagyon nehéz mostan megmondani, hogy mi az hogy új film vagy nem új film. Nekem megvan a HBO-nak is a a.... és ottan mindig adnak aránylag elég új filmeket, és néha a filmek jók is. Most nem akarok propagandát csinálni egyiknek se.

.....
V: .. felkelek. Nem túl korán, de felkelek. Én főzöm a kávé reggel. Akkor kávézunk, utána reggelizek, közben megbeszélem a feleségemmel, körülbelül mit csinálunk aznap, és jövök be az

egyetemre. Akkor itten dolgom van rendszerint. Megnézem a postámat, az emailt, válaszolok erre-arra. Jönnek mások is, ahogy jött ez a hölgy, jönnek mások is, kérdeznek, miegymás. És akkor rendszerint hazakerülök háromkor, négykor. Mikor hazaérkezek, a feleségem megy, és melegíti az ételt, míg eszünk öt lesz, hat óra lesz. Akkor pihenek, ugye. Meddig pihenek? Hét óráig mert akkor hallgatom a hét órás híreket, ugye.. megint jön valaki? Megint jön valaki? Ugyanaz. Ugye, híreket hallgatok, akkor lesz nyolc óra belőle, mikor ez befejeződik.

K: És vége a napnak.

V: Világos...

Plussz

V: Erzsébet... a családban Bözsi volt, Temesváron élt, már nem mikor.... ja, először mikor született. 1909-ben született itten..... tehát Máramarosszigeten született, ez rendben van, itten Temesváron élt, és férjénél volt Löbl Lajosnál. Tehát L, ö, b, l – Löbl. Löbl Lajos. Ez volt a férje, és ő ezen a néven is szerepelt utána, tehát nem mint Sándor Erzsébet, hanem mint Löbl Erzsébet, de a családban Bözsi volt.

K: És mivel foglalkozott a férje?

V: Namost..... most, hogy itten Romániában mivel foglalkozott, azt én nem tudom, én tíz éves voltam, amikor ők kimentek – onnan tudom, hogy mikor mentek ki: 1929-ben születtem, 1939 volt amikor kimentek.

K: És hova mentek?

V: Izrael... Izrael... Palesztinába. Igen. Kimentek Palesztinába....nagy nemzeti érzésük volt. És ottan tudom, mivel foglalkoztak. Nyitottak egy ilyen . fényképészetet. Tehát fényképészettel foglalkoztak. Namost a a várjunk csak egy kicsit.... ez volt ottan. De közben a Löbl Bözsi a Kol Israelnél a magyar adásnál volt szpíker a híreknél – én hallottam a hangját itt Romániában utána....

K: Ez rádió adó volt?

V: Egy rádió adó, a Kol Israel, ez... ez a háború után, persze, hallottam a hangját, az 1950-es évek körül. Nem tudom egészen pontosan milyen évben halt meg, de aránylag.... aránylag, aránylag fiatalon... jóval fiatalabb mint a bátyja, ugye, aki két évvel nagyobb volt, és azt tudjuk hogy mikor.... majdnem kilencven éves volt, mikor meghalt.... ugye..... Már nem emlékszem az évszámra pontosan. Én itt voltam Iasiban már akkor, mikor ő meghalt. Mikor én megházasodtam, 19.... másodsor, 1962-ben, ő már nem élt. Tehát aránylag... ötven és valamennyi éves korában halt meg.

K: És hol élt Izraelben?

V: Nem tudom, azt hiszem, hogy Haifában. Azt hiszem, hogy Haifában.... nem, Tel Avivban volt, bocsánat, Tel Avivban volt, igen. Tessék? Neki nem voltak gyerekei. A Sándor Pálnak volt gyereke.

K: Hogy hívták a lányát?

V: Nem, hogyan hívják, mert megvan. A lánya az Éva. Hol van.....itten..... Tehát Sándor Éva, született 1940 áprilisban..... és Franciaországba disszidált a férjével hát.... pár évvel Ceaușescu leesése előtt. A neve Bărbulescu a férje után, az is keresztény. Bărbulescu.

K És ő mivel foglalkozott?

V: A Bărbulescu az egyetemen volt... nem volt tanár, lektor, vagy ilyesmi... vagy konferenciár volt, a Politechnikán vegyészeten.

K: Kolozsváron?

V: Bukarestben. Ezek mind Bukarestben éltek: Sándor Pál, Éva.....

K: És Évának a foglalkozása?

V: Az Éva fizikus volt. Itt végezte – én hoztam ide, mellém.... tíz évvel... tizenegy évvel fiatalabb, mint én... már itten voltam tanársegéd, ide hoztam, itt fejezte be az egyetemet... már lektor voltam, ide ... az egyetemet, utána visszakerült Bukarestbe, és kapott állást mint kísérleti fizikus különböző intézetekbe,... utána doktorált fizikából, szintén Bukarestben tehát el volt intézve. Persze most már nyugdíjas ő is. Ugye. Franciaországban. Akarja még tudni: neki van két gyereke, akik itt születtek Romániában, és akikkel együtt mentek ki. A gyerekek már elég nagyok voltak, amikor kimentek. Említettem, hogy a férje Bărbulescu, a gyerekeknek román keresztnéve van: Virgil a fiú, de a lány még nagyobb, a nővere Irina. Namost, Irina férjhez ment ottan egy franciához. A Virgil mostan nősült, ezen a nyáron. Ezt csak azért mesélem el, hogy tudjon róla. Senki nem volt vallásos.

K: Tehát Sándor Pál és Sándor Erzsébet.

V: Szó sincs róla. A Sándor Erzsébet nem hogy vallásos volt, nacionalista volt.

K: És neki mi volt a foglalkozása?

V: Nem volt foglalkozása. Nem volt foglalkozása. Ő amíg Temesváron volt, szintén dolgozott mint tisztviselő, mint titkárnő.... nagyon szép nő volt, istenien szép volt. Nagyon szerettem,... és nagyon szépen énekelt. Olyan szépen énekelt, hogy koncerteket is adott.

K: Így családoknál?

V: Ottan, ottan Temesváron. Temesváron.

.....
V: Volt egy fia.

K: Tehát akkor Klein Artúrnak volt felesége és egy gyereke.

V: Nem. Volt még egy Klein.

K: István.

V: Nem, a felesége nem volt István. A másik... tehát ez a nagymamámnak volt.... A nagymamám Klein volt, Klein Szerén. Ugye. Neki több testvére volt. Van a Klein Artúr és volt még egy Klein, nem tudom, hogy hívták, annak volt egy fia, akivel én nagyon jó kapcsolatban voltam. Ez volt a Klein István, a fiú.

.....
V: Nagyon furcsa dolog volt, sikerült mikor visszavonultak, elszakadni az egységétől, és várta az orosz csapatokat. És azok megfogták, és elvitték Ororsországba, a lágerbe. Úgyhogy neki beszélhetett volna a szocializmusról amennyit akar ugye. Na, ő kiment Kolumbiába, ottan halt meg, nem tudom pontosan mikor. Na. Neki gyerekei nem voltak.

K: És ez a két testvére a nagymamájának, ők Szigeten laktak?

V: Szigeten laktak, mind a ketten Szigeten laktak, azt hiszem mind a kettő Szigeten.... vagy Szigeten halt meg, vagy deportálásba hat meg. Tehát ők már öregek voltak, ha elvitték Auschwitz-ba, akkor ott haltak meg, de ezt már... én nem tudok róluk semmit. Hát a Klein Artúr nem nagyon volt vallásos, a másikat nem ismertem közelebbről.... megismertem, de.... Klein Artúrnál laktam Szigeten egyszer, úgyhogy tudom: nem volt nagyon vallásos. Egyikük se volt nagyon vallásos. Hát tudja hogy volt... betartják a zsidók egy-egy nagyobb ünnepet, az nem azt jelenti, hogy vallásos. Így az apám elment mondjuk a zsidó Újévkor, vagy a nagy böjtkor a zsigagógába, és akkor elvitt engemet is, és akkor ottan elbeszélgettünk, és ez volt a nagy ünnep. Ugye, hát ez nem azt jelenti, hogy vallásos életet éltünk.

.....
V: a deportálás előtt.

K: A deportálás előtt Beregszászon...

V: Igen, Beregszászon meghalt, szerencsére... az ő szerencséje volt. Egyébként a nagymama is meghalt Szigeten, a Zelmanovits nagymama.... az oda volt írva, mielőtt deportálták volna.

V: ... Igen, a Klein Artúrnak volt egy fia, és a másik Kleinnak volt egy fia, aki.... az István, és még egy lánya, aki szintén deportálásba halt meg.

K: És a Klein Artúr fiával mi lett?

V: Az is deportálásban halt meg. Az is deportálásban halt meg, nem jött vissza. Nem. Tehát a Klein Artúrnak nem volt gyereke..... volt..... A másikkal volt egy fia és egy lánya, oda is írtam. A fia visszakerült. Ő munkaszolgálatban volt, azért került vissza.

V: hát ez volt amás tartalma volt. Tehát ez magyar kiadásban, nem fordításban, jó? ... mit írtam? Temesváron ment férjhez Löbl Lajshoz, az 1930-as évek végén kivándorolt Palesztinába. Ott halt meg az 1960-as években. 1960-as évek elején. A fénykép...

K: .. fényképészettel is foglalkoztak.

V: ... fényképészettel is foglalkoztak. Egy adott időben ez az Erzsébet szpíker volt a Kol Izrael rádiónál.

K: Magyar nyelven vagy...?

V: Igen, magyar nyelven. Magyar nyelven. Ide is van írva. Tehát ezt be is írtam ide, az előbb el is mondtam. Ugye.

V: A házitánító nem tudom egész pontosan 8 és 12 éves korom között... az én koromhoz képest. Tehát akkor volt ez..... (telefon szól).....

K: ... tanította ez a tanító?

V: Olyan 3-4 évet. Akkor tudtam olvasni héberül.... 3-4 éven keresztül, de egyszer egy héten. Tehát nem..... Itten még van valami lent..

K: ... kérték mások a város vezetésétől vagy a tulajdonos kérte, hogy kiadhassa másoknak vagy hogy volt ez?

V: Hát tulajdonképpen akkor már nem volt semmi probléma vele. Nem a tulajdonos... hát, szóval....

K: Vagy a tulajdonos is zsidó volt?

V: Nem, egy kolozsvári hölgy volt, özvegyasszony volt, Herceg néni, Herceg né – tehát Herceg volt a családi neve. De nem volt érdekes mert azután minden lakást ugye, annak adták, akinek akarta a Párt és így tovább. Tehát nem volt probléma. A Birtás... Írtam a Birtás Gáborról, ugye? A Birtás Gábor volt a lakásban. Az én lakásomban. Csodálatos módon megtudtam azt... odaírtam... hogy amikor én hazajöttem... mielőtt hazajöttem, bocsánat, ezt a lakást már odaadták Birtásnak. Tehát hogyha nem nyitották volna ki, akkor én megtaláltam volna a lakásomat mindennel. Hova vitték a dolgokat? Egy jó részét a Hitközségnél találtam meg. Odavitték, mert kellett a lakás valakinek az igazság az, hogy....

K: De kitől kellett kérni ezeket a lakásokat?

V: Aha.. Buna hai, hai...(valaki jött).....

V: Egy ilyen össze-visszaság volt, hát.... össze-visszaság volt. Tehát én mást találtam a lakásban. Ez a lényeges.

K: És a dolgoknak egy része a

V: A dolgoknak egy jó részét megtaláltam a Hitközségnél, de nem mindent, sajnos. Nem mindent.

V: Rezső az magyarországi volt, és azt hiszem, hogy Debrecenben halt meg, ha jól tudom... nem régen, pár évvel ezelőtt. Hát Gáspár ő sokaságelméletet tartott például nekem. De nem volt az egyetlen dolog, ugye. A Gergely Jenő viszont csinált differenciálgeometriát velem.

K: És Gergely Jenő volt az, aki nem ment el Kolozsvárról?

V: Igen. Pontosan.

K: „Az egyetlen olyan tanárunk volt, aki ott maradt Kolozsváron.”

V: Igen. Igen. Szóval Gergely Jenő tanársegéd volt az első világháborúban. Namost, mielőtt (mi ezelőtt?) a háború befejeződött, az egyetem nem volt, és akkor ő középiskolába ment. Mikor 1945-ben újra megcsinálták a Bolyai Egyetemet – akkor már Bolyai volt, azelőtt nem volt Bolyai, nem tudom, hogy hívták – akkor a Gergely bácsit megint visszavették. Isteni tanár volt Jenő bácsi.

K: Akkor ez a kettő...

.....
K: Milyen helyeken jelentek meg? Egyetemekhez küldte, vagy egyenesen folyóiratokhoz?

V: Nem, folyóiratokhoz. Tehát például Párizsban a hát ugye ottan a franciáknál jelent meg, az egyik Argentínában jelent meg, ahova tudtam.... sikerült....

K: És milyen folyóiratok voltak ezek?

V: Szak.. szak... hát a Párizsi az volt a Komprandü (?). Contes Rendus. Kompradü de la Academie Francez. És ennek a matematikai alapja (lapja?). A másik az Revista de Matematica y Fisica Teorica. Nem mondják, hogy Teoretica – Teorica, spanyolok. Ez volt Argentínában. Nem tudom, nem-e lenne magának érdekes, hogy küldjek el egy Curriculum Vitaet.

K: Azt küldött.

V: Küldtem? Ottan benne van, hogy hol jelent meg.... hol jelentek meg, ugye. Egész pontosan benne van minden, évszám, elnevezés, oldalszám...

.....
K: ez milyen előadás, vagy kinek szervezték ezt az előadást?

V: Nem... ez nem előadásról van szó, újságcikkről van szó. Igen, amikor azt írtam, hogy természetesen.... valami ilyesmit írtam, hogy Einsteinnál nagyon sokat számított az, hogy zsidó volt, és a zsidóknál Mózes óta... ugye ez már három és fél ezredév.... a zsidóknak kell tudni olvasni és írni, és természetesen ez használ. És nálunk ezt elhanyagolják. És akkor az újságban írtam ezt, nem előadásban.

K: Melyik újságban?

V: A Ziarul de Iași. Valahol megvan nekem, de most már nem tudom, hogy hol van.

K: Nem, csak nem tudtam, mert úgy említi, hogy mondta egy előadásban, és aztán meg is jelent.

V: Lehet, hogy mondtam egy előadásban is, de a lényeges az, hogy írásban jelent meg. De hiába. Teljesen hiába.

K: Na, körülbelül ennyi volt még, ami....

V: Ha még valami van, írja meg, mondom, és akkor én most már.....

.....
V: ... éves koromban Hirsch Ágival... ugye... egy marosvásárhelyi jányka, aki Nagybányán volt akkor vakációban, és egy nyarat töltöttünk együtt.

K: A szomszédba jött valakihez?

V: Egy rokonához jött. Nem szomszédba jött, egy rokonához jött, és jött látogatni minket. Ez is ugyanaz. Ugyanazzal a jánykával vagyok.

K: Vajon ki fényképezte ezeket a képeket?

V: Mind az édesapám.

K: Az édesapja?

V: Az édesapám nagy fényképész volt. És volt otthon laboratórium. Ez is én vagyok, amint látja, szerettem mackóval és babával játszani. Hát ez volt.

K: Hány éves korában lehetett?

V: Nem tudom oda volt... ha megnézi, talán oda van írva.

K: itt van: 1934-ben.

V: 1934-ben.. öt év... szintén öt éves voltam. 1929-ben születtem, ugye. A fényképekre rá van írva a dátum. Ez is én vagyok, ez is, ez mind én vagyok.

K: És ez ott volt a kertjükben, vagy valahol...?

V: Igen, nekünk egy ... vagyis jó lakásunk volt, nem a saját házuk, de szép kerttel volt körülvéve. És akkor ottan fényképezett. Ezt sokkal később, az 1960-as években csináltuk, a feleségem bal oldalt, jobb oldalt a Sándor Éva, most Bărbulescu Éva. Ez az édes unokahúgom, aki most Franciaországban él. És lent ugyanaz van, a közepén van a feleségemnek a fia, akit utána én neveltem, és aki most Németországban van, és hozzá megyek körülbelül öt nap múlva.

K: És ez itt van Iași-ban fényképezve?

V: Ez itt van Iași-ban, igen. Ezeket én csináltam. Na, ezt nem tudom, azt hiszem, fényképész csinálta, ez én vagyok az édesanyámmal. Egyetlen képem róla.

K: Még fiatal volt.

V: Igen. Ez a ház, ahol születtem – oda is írta édesapám – Nagybányán, oda is van hogy milyen utcán, minden oda van írva.

K: Ez az édesapjának az írása?

V: Igen. Az édesapám írása, igen. Nagybánya.....

K: Itt ezt választottam ki, itt az édesapjával....

V: Igen, az édesapámmal, amikor nem tudom hogy hány éves voltam. Három éves, még egész kicsi voltam.

K: És ez is Nagybányán van?

V: Ez is Nagybányán van. Én Nagybányán éltem... hát a lágeren kívül egészen 1947-ig, amikor az egyetemre mentem. Tehát ez is én vagyok, ez még kisebb voltam.

K: 1930-ban.

V: Na, ezt körülbelül 1938-39-ben csinálta édesapám mielőtt még a nagynéném, aki a bal oldalon van, egész bal oldalon van a férjével, aki mellette van jobb oldalt, kivándoroltak Palesztinában.

K: Tehát ő a Löbl Lajos...

V: A Löbl Lajos, és a Löbl Bözsi, Sándor Erzsébet. Sándor Erzsébet.

K: Ő az első bal oldalról.

V: Igen. Igen. A második bal oldalról az a nagybátyámnak a felesége, a Rosenthál Angela, ugye, Anginak mondtuk őt, és Sándor Angi lett belőle, és mellette van a Sándor Pál.

K: És ez az Önök házában volt?

V: Igen, ez nálunk volt, nálunk volt, szintén Nagybányán, ott jöttünk össze mindannyian. Hát ez egy ilyen tánciskola volt, a zongoratanárnőnek a lánya, az zongora és tánctanár is volt, és csinált ilyen előadásokat. Én azt hiszem, hogy jobb oldalt vagy a legkisebb ott alól.

K: A sarokban?

V: A sarokban. A többiek azok kevésbé ismerősök.

K: És hol adták elő ezeket a...?

V: Hát Nagybányán, Nagybányán nem tudom, milyen kultúrházakban, hát ott nem volt más lehetőség. De a lényeges az volt, hogy el voltunk foglalva aránylag kultúrproblémákkal.

K: És kik vannak még itt? Valakit még ismer ezek közül?

V: Hát, ismerek egy párat közülük, de hát Istenem uram,... például itten egészen középen van a Goldstein Sári, akivel együtt voltunk a gettóban, utána a lágerből már nem jött vissza..... hát a többit már én nem tudom ...

K: És a többiek mind lányok?

V: Nem mind lányok, vannak fiúk is. Fiúk is vannak...

K: Ez a kettő?

V: Igen. A legtöbb az lány, az igaz.

K: És a zongoratanárnőjének a lánya nincsen itt?

V: Nem, nem, nincsen a fényképen. Fordítsuk meg...

K: Ez a 12-es kép.

V: Igen. Hát itten van... ez a kopasz férfi volt a Phónix gyárnak az egyik tulajdonosa, de tulajdonképpen ő volt az, aki igazgatta a gyárat. Tehát hárman voltak: ő, a testvére és még egy. Tehát Weizer Artúrnak hívták...

K: Ezt.

V: Ezt, igen. És egy isteni jó szervező volt. Édesapám nála dolgozott, hát mint magas tisztviselő, de tulajdonképpen sokszor... hívta, mert ilyen... hogy mondjam azt, magántitkárként, tanácsokra, és így tovább. Namost, azért voltam... itten vagyok én... azért voltam én jóba ezzel az egész családdal. Ez az ő családja. Nem volt felesége, egyik se a felesége. Neki nem volt nem volt házas...

K: Ez az édesanyja?

V: Kinek? Nem nem, nem, nem, ezek mind rokonok, a Weizer Artúrnak a rokonai.

K: És ezt is az édesapja fényképezte?

V: Lehet, hogy igen. Lehet, hogy igen, a fénykép után ítélve.

K: Nem ő volt az, aki a háború után segítette? Mesélt valamelyik..... tulajdonosról....

V: Igen, az a Weizer Artúr testvérének, a Weizer Oszkárnak volt a fia. A Weizer Miklós. Igen. Pontosan. Tehát szintén családban... nincsen itten sajnos a fényképeken.

K: És velük mi lett a deportáláskor?

V: Hát a Weizer Miklós az megszabadult, ugye, hogy megnősült Pesten és utána 1947 vagy 1948-ban kiment Nyugatra, és sajnos nem élt túl sokat, 50 év után egy szívszélhűtésben meghalt. Ezt már tudtam róla.

K: És velük?

V: Hát nem.... hát ő átélte a háborút, Bukarestben volt, nem volt pénze se, és a de ott halt meg, mint öreg ember...

K: Bukarestben?

V: igen... majdnem éhenhalt. Bukarestben volt. A Weizer Oszkárrel nem tudom mi történt. Na, ez a Kádár Erzsébet, én vagyok mellette, ő a zongoratanárnőm, ő Bartók Bélának volt a tanítványa. Itt van a lánya az én hátam mögött, ez az, ez az ő lánya...

K: Hogy hívták az ő lányát?

V: Kató. Kádár Kató. És utána lett belőle Vida Kató. Tehát a Vida Gézának a felesége, a híres szobrásznak ... híres szobrásznak a felesége. Mellette van a Gál Zsuzsi..

K: Itt középen, az a magas?

V: Igen, igen, az a magas, az a háziiorvsunknak volt a lánya. Ugye.

K: És ezek voltak a tanítványai a zongoratanárnőjének?

V: Ezek voltak mind a zongoratanárnőnek a tanítványai voltak, ezek mind. Nagy családban voltunk...

K: Egyszerre többen jártak hozzá?

V: Nem, egyenként csinálta az órákat...

K: Ez is valami fellépéskor lehetett készítve...

V: Igen, igen. Hát amikor én visszajöttem a lágerből, ehhez a nénihez mentem. Ők jóba voltak a szüleimmel is. Ugye. Hát itt vagyok...

K: Ez a 14-es..

V: ... Ez egy furcsa dolog, én vagyok, az úgynevezett „srájer” – hát ez egy ilyen.... hogy mondjam... fiatalkori gyerekszervezet volt, ugye, és hát mindenki, aki az iskola... a román iskolában volt, az srájer is volt. Egyszerű.

K: Úgy mint a pionírok voltak?

V: Pontosan. Úgy mint a pionírok voltak utána. Hát én voltam a srájer. Így nézett ki az egyenruha(?), és az édesapám megörökítette ezt a....

K: De pont úgy néz ki mint a pioníroknak, még van ez a ...

V: Igen, pontosan, csak más változott meg róla. És majd mindjárt jön az, amikor utána kimentek a románok, bejöttek a magyarok, és akkor mindjárt megvan a következő kép, a leventesapkával. Hát ez is olyan pionérszerűség volt. Ez tiszta történelem.

K: És ezekbe a ... például a srájerok között voltak valami szervezkedések? Vagy.... csak úgy mindenki be volt...

V: Szervezkedés nem volt, de tulajdonképpen a gyerekek ottan voltak, és aztán együtt voltunk néha egy ilyen délutáni programon, és így tovább.... hazafias.

K: És ilyenkor miket csináltak?

V: Felolvastak, beszéltek, semmi különösebbet.

K: De nem volt ilyen zsidóellenes megnyilvánulása?

V: Nem, nem, nem, nem, nem. Itt nem volt.... nekem egész furcsa élményeim vannak az antiszemitizmusról. Amikor mások nem mentek, monjuk, közénk, akkor nem volt antiszemitizmus. Én nagyon jól kijöttem a magyarokkal, a románokkal, osztálytársaimmal... nemrég telefonált az egyik osztálytársam, magyar.... ugye. Tehát nagyon jóban voltunk, nem volt soha probléma az, hogy én zsidó vagyok. Ugye. Sőt, a tanároknak egy jó részével se volt problémám. Nem volt problémám. Volt közöttük ilyen-olyan. De a legtöbb nem volt ... nem volt antiszemitizmus. Nagyon jól kijöttem velük.

K: És amikor a háború kezdődött, akkor se?

V: Akkor se, akkor se. Ez az édesapám....

K: az édesapja... ez a 16-os..

V: Ez az édesapám, igen, ez az édesapámnak egyik utolsó képei közül....

K: Hányas évek? 1940-es évek?

V: Hát ezt az 1940-es években csinálta egy fényképész Nagybanán, most már elfelejtettem a nevét, pedig ismertem. Egy hölgy fényképész volt, nőfényképész volt, aki csinálta ezt. Ez már az 1960-as években van, a feleségemmel, és itten a feleségem egy kollégánkkal. Tehát ott én vagyok, itten nem vagyok én....

K: Ja, nem... azt hittem ez is...

V: Nem, azt úgy hívják, hogy Bursuc. Egy professzor kollégánk volt, aki szegény már meghalt.

K: Akkor itt a jobb oldali képen van ön a feleségével.

V: Igen, ottan vagyok én a feleségemmel. Azt hiszem, még nem volt a feleségem itten.

K: És ez hol volt fényképezve?

V: Ja igen, a Békási-szoroson. A Békási-szoroson, igen. Kiránduláson. Hát mi kollegák voltunk az egyetemen, úgyhogy kiránduláson, miegymás, együtt voltunk. Mentünk a diákokkal néha kirándulni. Na, ez az elsőképet, amit csináltattam magamról mikor visszajöttem Nagybanánra... tehát én július 14-én érkeztem Nagybanánra.

K: És ez...

V: ... egy hétre rá volt. Egy hétre rá volt. Ugye, nagyon szépen néztem ki. Úgy néztem ki, hogy a városba mikor mentem és találkoztam a kollégáimmal, és megszólítottam őket, nem ismertek meg. Meg kellett nekik magyarázni, hogy ki vagyok. Nem tartott sokáig... tessék megfordítani.... tehát ez egy... a bal oldalon vagyok én, a jobb oldalt Ciortea Puiu. Szomszédunk volt Nagybányán, és annak a fia volt ő. A papája orvos volt.

K: De ő román.

V: Ő román. Nekem nem volt problémám az, hogy román vagy magyar vagy zsidó.

K: ezt is fordítsam meg.

V: Igen. Hát szóval az... most nem tudom egész pontosan mikor, az 1960-as évek vége fele, második részében itten csináltak úgynevezett „cupola ... astronomică cupolă”, tehát ami befedi a csillagvizsgáló gépeket. Hát nem tudom, hogy mondják. Egy kupolát, na. Tehát ő az, aki Németországból jött, és megcsinálta ezt a dolgot, és akkor engem megkért az igazgató, a csillagvizsgáló igazgatója, akivel jóbarát voltam,... ő sokkal idősebb volt, mint én, de jóbarátban voltam.... hogy foglalkozzak vele, mert én tudtam németül. És ez a feleséggel együtt – már a feleségem volt – együtt voltunk egy vendéglőben. Nagyon érdekes volt, mikor látta, hogy én barátkozom vele, és nyitott volt, és akkor azt mondja nekem: „Tudod, én be kell valamit valljak. Én Hitlerjugend voltam.” Mondom: „Hány éves voltál?” Azt mondja: „Tizenkettő.” „És lehetett volna, hogy ne legyél?” „Nem lehetett volna.” „Akkor nem érdekes.” És kész. Azóta is jóban vagyunk, tartjuk a kapcsolatot, néha telefonálunk, írunk egymásnak. Voltam nála, Drezdában lakik, voltam nála kétszer-háromszor, laktam nála egy hetet a feleséggel együtt Drezdába, vitt és mutatta az egész várost.

K: És hogy hívják őt?

V: Werner Ullrich. Két „l”-lel írja a nevét. És „ch”-val a végén. Werner Ullrich. Persze a Werner a vezeték neve, az Ullrich a családneve. Egy szép férfi, szép férfi

K: Körülbelül egyidősek lehetnek.

V: Ő egy vagy két évvel fiatalabb mint én, csodálatos módon a felesége velem egyidős, tehát neki is nagyobb a felesége.

K: Hát na.

V: Itt a feleséggel és a lánnyal vagyok együtt. Nem tudom egész pontosan, hogy mikor volt, de nem régen. Ez most már új kép.

K: Azt írja, hogy Fundația Păpădia. Ez micsoda?

V: A virágok.... a virágok részéről volt a Păpădia, nem volt semmi érdekes.

K: Már nem emlékszik hogy milyen alkalomkor?

V: Nem emlékszem egész pontosan, de hát lehet, hogy a feleségemnek akkor volt az évfordulója...

K: Ez az idén volt?

V: Nem, a tavaly volt. Tavaly volt, tavaly májusban töltötte be a nyolcvanadik életévét.

K: Nem, azt hiszem akkor másképp volt felöltözve.

V: Na, akkor tessék..... Ez a fiam. Igen. Itten van egy szép fekete macskával.... Hát sajnos ez már akkor volt csinálva, amikor ő már haj nélkül volt. Tehát ő rákos lett és a haját elveszítette, mert csináltak egy kémia.... chimioterapiét... kémiaterápiát... csináltak neki, sajnos....

K: Akkor ez már Izraelben volt ez a kép.

V: Igen. Izraelben volt, pontosan.

K: Azt hiszem 1995-öt vagy mit írt a kép hátán.

V: Mi van?

K: Írta azt hiszem a képen, hogy hányban volt.

V: Hát én azt most már nem tudom. Azt se tudom, hogy hol a kép. Valahol meg kell legyen.

K: Valahol. Na, mindegy. Megnézzük aztán.

V: Figyeljen csak ide. 1996-ban halt meg.

K: Azt hiszem, hogy 1995-öt írt a képen.

V: Igen. Valószínűleg. Mondom, hogy 1996-ban halt meg. Már akkor ez a kémiaterápia közepén vagy utána volt.

K: Itt a feleségével..

V: Igen, táncolunk. Van jobb kép is a feleséggel.

K: De ez hányas években volt?

V: Utolsó években volt, szintén most egy-két évvel ezelőtt..... Jól van. Itt a feleséggel vagyok, szintén egy ilyen ... hát találkozon, nem tudom egészen pontosan.... ha nincs odaírva, akkor már nem tudom, de ezek mind nem régi.... nincs ráírva....

K: Június 1992.

V: Ez?

K: Igen 1992.

V: Ez? Mi a csoda...

K: La

V: serbarea de absolvire a clasei a patra a Marei. Áhá.... Tehát amikor a Mara unokánk... unokánk.. tehát negyedik osztályt fejezte be, akkor ottan voltunk mi is. Június 1992.

K: Ez volt a 24-es kép.

V: Igen. Jól van. Jó, hogy megtalálta, mert én nem tudom már. Összezavarodott nálam a....

K: Ez volt az utolsó.

V: Utolsó volt? Igen. Amit mostan rakott rá, az nem tudom, hol van.

K: Igen azok.... Azok közül annyit még.....

3. kazetta, B oldal

V: Itt vannak?

K: Nem azok a gépen vannak.

V: Azok a gépen vannak. Nem baj, azt tudja, hogy miről van szó.

K: Akkor a feleségének a nyolcvanadik születésnapja, tavalý. Vagy az idén?

V: atavalý, tavalý volt.

K: 2006-ban.

V: 1926-ban született, igen. Tavalý volt.